

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ПРОДОВОЛЬСТВА УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Т.О. Чайка

Кредитування і контроль

Курс лекцій

Миколаїв
2014

Затверджено на засіданні кафедри фінансів і кредиту обліково-фінансового факультету Миколаївського національного аграрного університету від **21.01.2014 р.**, протокол № 7.

ЗМІСТ

1. АНОТАЦІЯ	4
2. МЕТА, ЗАВДАННЯ, ПРЕДМЕТ, ОБ'ЄКТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	5
3. СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНА СХЕМА ДИСЦИПЛІНИ.....	7
4. СКЛАД, ОБСЯГ І ТЕРМІНИ ВИКОНАННЯ ЗМІСТОВНИХ МОДУЛІВ	8
Тема 1 Засади банківського кредитування і прийняття рішень про надання позички	9
Тема2 Банківські ризики.....	10
Тема 3 Кредитний ризик як складова банківських ризиків.....	15
Тема 4 Менеджмент кредитного ризику	22
Тема 5 Оцінка кредитоспроможності позичальника.....	25
Тема 6 Процес банківського кредитування.....	30
Тема 7 Проблемні позички і засоби реструктурування безнадійних боргів	33
Тема 8 Кредитний портфель комерційного банку, його класифікація та аналіз.....	38
Тема 9 Створення резерву для покриття можливих втрат від кредитних операцій	43
Тема 10 Особливості кредитування підприємств АПК	50
5. ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ, ЗАКОНОДАВЧО- НОРМАТИВНИХ АКТІВ.....	59

1. АНОТАЦІЯ

Мета: оволодіти комплексом знань і навичок у сфері банківського кредитування та організації контролю за діяльністю комерційних банків.

Завдання: навчити студентів особливостей організації кредитного процесу в банку та специфіки окремих видів кредитних операцій: контокоррентного кредиту, кредиту за овердрафтом, споживчого та іпотечного кредитів, кредитів, пов'язаних з вексельним обігом, факторингу, лізингу, форфейтингу тощо, а також аналізу особливостей контролю достатнього рівня ліквідності та платоспроможності комерційних банків.

Предмет: надати студентам теоретичні та практичні навички щодо прийняття рішень про надання кредитів та мінімізації ризиків, пов'язаних із банківською діяльністю.

Змістові модулі: Засади банківського кредитування і прийняття рішень щодо надання позик. Банківські ризики. Кредитний ризик як складова банківських ризиків. Менеджмент кредитного ризику. Оцінка кредитоспроможності позичальника. Процес банківського кредитування. Проблемні позички і засоби реструктурування безнадійних банків. Кредитний портфель комерційного банку, його класифікація та аналіз. Створення резерву для покриття можливих втрат від кредитних операцій. Забезпечення фінансової стійкості банку.

АННОТАЦИЯ

Цель: овладеть комплексом знаний и привычек в сфере банковского кредитования и организации контроля за деятельностью коммерческих банков.

Задача: научить студентам особенностей организации кредитного процесса в банке и специфики отдельных видов кредитных операций: контокоррентного кредита, кредита за овердрафтом, потребительского и ипотечного кредитов, кредитов, связанных с вексельным обращением, факторинга, лизинга, форфейтингу и т.п., а также анализа особенностей контроля достаточного уровня ликвидности и платежеспособности коммерческих банков.

Предмет: предоставит студентам теоретические и практические навыки для принятия решений о предоставлении кредитов и минимизации рисков, связанных с банковской деятельностью.

Содержательные модули: Принципы банковского кредитования и принятия решений относительно предоставления займов. Банковские риски. Кредитный риск как составная банковских рисков. Менеджмент кредитного риска. Оценка кредитоспособности заемщика. Процесс банковского кредитования. Проблемные ссуды и средства реструктурирования безнадежных банков. Кредитный портфель коммерческого банка, его классификация и анализ. Создание резерва для покрытия возможных потерь от кредитных операций. Обеспечение финансовой устойчивости банка.

ANNOTATION

Goal: master the complex knowledge and skills in the field of banking lending and oversight of commercial banks.

Tasks: to teach students the process characteristics of the loan at the bank and the specificity of certain types of credit transactions: kontokorentnoho loan, overdraft credit, consumer and mortgage loans, loans related to the circulation of bills, factoring, leasing, forfeiting, etc., and analysis features of control sufficient level of liquidity and solvency of commercial banks.

Subject: is to give the theoretical and practical knowledge as for the taking the decisions about issuing the loans and minimization of markets which are connected with banking activity.

Content modules: Fundamentals of bank lending and make decisions on granting loans. Banking risks. Credit risk as a component of banking risks. Management of credit risk. Rating borrower. The process of bank lending. Problem loans and facilities restructuring bad banks. Loan portfolio of commercial bank, its classification and analysis. Create a reserve to cover potential losses from credit operations. Ensuring financial stability bank.

2. МЕТА, ЗАВДАННЯ, ПРЕДМЕТ, ОБ'ЄКТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Робоча програма ув'язана із Законом України «Про вищу освіту», інструктивними вказівками Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, відповідає нормативній програмі професійно-орієнтованих дисциплін, нормативній програмі фундаментального циклу підготовки бакалаврів (спеціалістів) напряму «Економіка та підприємництво», Положенню Миколаївського державного аграрного університету про структурно-модульну систему навчання, затвердженому рішенням вченої ради університету.

Дисципліна «Облік у банках» надає знання з правил обліку і відображення активів, зобов'язань і власного капіталу у фінансовій звітності банків, а також практичних навичок: відображення банківських операцій на рахунках бухгалтерського обліку; формування фінансової звітності комерційних банків.

Мета: ознайомлення з головними підходами до формування чинних методик обліку банківських операцій на основі рахунків Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України.

Завдання: допомогти студентам оволодіти методикою бухгалтерського обліку основних банківських операцій, правилами відображення їх у звітності, набути професійних навичок практичної роботи із зазначеної дисципліни, вміти поєднувати теоретичні знання і практичні навички.

Предмет: предмет і метод бухгалтерського обліку, характеристика елементів методу, передумови та необхідність поділу бухгалтерського обліку на фінансовий і управлінський.

У результаті вивчення дисципліни студенти повинні знати:

- принципи побудови плану рахунків бухгалтерського обліку в банках;
- підходи щодо організації бухгалтерського обліку в банківських установах України;
- процедури здійснення основних банківських операцій;
- проблемні питання, пов'язані з функціонуванням системи бухгалтерського обліку в банках;
- положення інструктивно-нормативних документів НБУ з облікових питань;
- механізми застосування в обліковій практиці концептуальних принципів МСБО, в основі яких – нарахування доходів та витрат, оцінки та переоцінки активів;
- склад та зміст бухгалтерської звітності, терміни її подання та оприлюднення.

Студентам необхідно вивчити:

- облікові принципи, правила, методи та процедури відображення банківських операцій на рахунках бухгалтерського обліку;
- особливості побудови Плану рахунків комерційного банку;

Студенти повинні вміти:

- відображати зміст банківських операцій на рахунках бухгалтерського обліку;
- вільно орієнтуватись у номенклатурі Плану рахунків;
- формувати зміст облікової політики банку;

- визначати результат діяльності банку за даними фінансового обліку;
- характеризувати фінансові звіти, які використовуються, щоб донести інформацію до зацікавлених осіб.

3. СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНА СХЕМА ДИСЦИПЛІНИ

4. СКЛАД, ОБСЯГ І ТЕРМІНИ ВИКОНАННЯ ЗМІСТОВНИХ МОДУЛІВ

Модулі курсу			Найменування змістовних модулів	Розподіл навчального часу			Термін виконання, тиждень	Термін контролюючого заходу
Найменування	Обсяг, кредит	Сума залікових балів		лекції	практичні	самостійна робота		
Основи банківського кредитування та характеристика банківських ризиків	2,4	22-36	Тема 1. Засади банківського кредитування і прийняття рішень щодо надання позик	2	2	6	1	1
			Тема 2. Банківські ризики	4	4	10	2, 3	3
			Тема 3. Кредитний ризик як складова банківських ризиків	2	2	10	4	4
			Тема 4. Менеджмент кредитного ризику	2	2	6	5	5
			Тема 5. Оцінка кредитоспроможності позичальника	4	4	10	6, 7	7
			Тема 6. Процес банківського кредитування	4	4	10	8, 9	9
Оцінка якості кредитного портфеля комерційного банку	1,6	14-24	Тема 7. Проблемні позички і засоби реструктурування безнадійних банків	4	4	8	10, 11	11
			Тема 8. Кредитний портфель комерційного банку, його класифікація та аналіз	4	4	8	12, 13	13
			Тема 9. Створення резерву для покриття можливих втрат від кредитних операцій	2	2	8	14	14
			Тема 10. Особливості кредитування підприємств АПК	2	2	8	15	15
<i>Всього</i>	<i>4,0</i>	<i>36-60</i>		30	30	84		

Тема 1

Засади банківського кредитування і прийняття рішень про надання позички

1. Умови виникнення кредитної угоди.
2. Інструменти забезпечення повернення банківських кредитів.
3. Кредитний договір — основа кредитних взаємовідносин.

1. Умови виникнення кредитної угоди.

Для виникнення кредитної угоди слід дотримуватися таких умов:

1. Кредити можуть надаватися в межах наявних вільних ресурсів банку.
2. Про кожен великий кредит (більший 10% власного капіталу банку) банк повідомляє НБУ.
3. Кредит видається за умови надання клієнтом у банк кредитної заявки.
4. Загальний розмір кредитів банку з урахуванням 100% позабалансових зобов'язань та врахованих векселів одного позичальника не може перевищувати 25% регулятивного капіталу банку.
5. Загальний розмір великих кредитів з урахуванням 100% позабалансових зобов'язань, виданих банком, не може перевищувати 8-разового розміру власного капіталу банку.
Обидва нормативи (п. 4 та п. 5) встановлюються НБУ.
6. При кредитуванні позичальника банк повинен дотримуватися економічних нормативів регулювання банківської діяльності та вимог НБУ щодо формування обов'язкових страхових резервних фондів.
7. Рішення про надання кредиту повинне прийматися в банку колегіально, тобто затверджуватися кредитним комітетом (комісією) та оформлюватися протоколом.
8. Кредити надаються всім суб'єктам господарювання незалежно від форми власності за умови, що позичальник зареєстрований як суб'єкт підприємництва. Для підтвердження цього позичальник-юридична особа подає до банку: статут; установчий договір; а фізична особа: паспорт; ліцензію.
9. Кредитування здійснюється в межах параметрів, визначених кредитною політикою банку. Ці параметри знаходять своє відображення в бізнес-плані банку і включають:
  - а) пріоритетні напрямки кредитування;
  - б) обсяги кредитів;
  - в) структуру кредитного портфеля;
  - г) граничний розмір кредитів на одного позичальника;
  - д) методичку оцінки фінансового стану та ін.
10. Кредити надаються тільки на комерційних засадах із дотриманням:
  - а) оцінки кредитоспроможності позичальника, фінансової стабільності, ліквідності, рентабельності;
  - б) кредитуються тільки ті види діяльності позичальника, які передбачені статутом;
  - в) позичальник повинен мати власне майно і брати участь у фінансуванні об'єкта, що кредитується, певною сумою власного капіталу (за міжнародними стандартами 30% власних коштів у фінансуванні кредитного заходу).
11. Банки можуть надавати своїм клієнтам незабезпечені (бланкові) кредити, але тільки в межах власних коштів і лише клієнтам зі стійким фінансовим станом. Інсайдерам незабезпечені кредити видаються в межах 50% номінальної вартості акцій, що перебувають у їхній власності.

12. Кожний банк розробляє власну кредитну політику.

13. Банк не може надавати кредити на покриття збитків клієнтів, на формування та збільшення статутного фонду клієнта, на внесення клієнтом коштів до бюджету та позабюджетних фондів (за винятком кредитування за поточним рахунком), а також підприємствам, проти яких порушено справу про банкрутство.

Крім того, не надаються кредити підприємствам, у контрактах яких не передбачено страхування можливих втрат від непостачання товарно-матеріальних цінностей.

Заборонена видача кредитів підприємствам, які мають прострочену заборгованість за раніше отриманими позичками (проте це твердження не є абсолютним, можливі винятки).

14. Обов'язкове укладання між банком і клієнтом кредитного договору.

15. Проведення банком експертизи проекту чи господарської операції, що кредитується, щодо окупності чи достатності цільових грошових потоків від їх реалізації.

Рішення про доцільність кредитування базується на:

- 1) дотриманні принципів кредитування;
- 2) наявності умов кредитування;
- 3) впевненості забезпечення повернення кредиту.

Повернення банківських кредитів означає своєчасне і повне погашення позичальниками виданих їм кредитів і відповідних процентів за користування кредитними коштами. Забезпечення повернення кредиту — це складна цілеспрямована діяльність банку, яка включає систему організаційних, економічних і правових заходів, що складають особливий механізм, який визначає засоби видачі кредитів, джерела, терміни і засоби їхнього погашення, а також документацію, що забезпечує повернення кредитів.

Кредитні відносини між кредитором (банком) і позичальником обов'язково набувають договірної характеру, що передбачено Законом України «Про банки і банківську діяльність».

Тема 2 Банківські ризики

1. Сутність, причини банківських ризиків
2. Принципи, класифікації банківських ризиків
3. Організація керування банківськими ризиками
4. Органи керування банківськими ризиками

1. Сутність, причини банківських ризиків

Під ризиком розуміється можлива небезпека втрат, що впливає зі специфіки тих або інших явищ природи й видів діяльності людського суспільства.

Ступінь ризику - це ймовірність настання випадку втрат, а також розмір можливого збитку від нього.

Банки мають успіх тоді, коли прийняті ними ризики розумні, контрольовані й перебувають у межах їх фінансових можливостей і компетенції.

Банки прагнуть дістати найбільший прибуток. Але це прагнення обмежується можливістю зазнати збитків.

Ризик банківської діяльності - означає ймовірність того, що фактичний прибуток банку виявиться менше запланованої, очікуваної.

Чим вище очікувана прибуток, тем вище ризик. Зв'язок між прибутковістю операцій банку і його ризиком у дуже спрощеному варіанті може бути виражена прямолінійною залежністю.

Рівень ризику збільшується, якщо:

- проблеми виникають раптово й всупереч очікуванням;
- поставлені нові завдання, не відповідні до минулого досвіду банку;
- керівництво не в змозі прийняти необхідні й термінові заходи, що може привести до фінансового збитку (погіршенню можливостей одержання необхідної й\або додаткового прибутку);
- існуючий порядок діяльності банку або недосконалість законодавства заважає прийняттю деяких оптимальних для конкретної ситуації заходів.

Існують загальні причини виникнення банківських ризиків і тенденції зміни їх рівня, на сучасному етапі важливо враховувати:

- кризовий стан економіки перехідного періоду, яке виражається не тільки падінням проведення, фінансовою нестійкістю багатьох організацій, але й знищенням ряду господарських зв'язків;
- нестійкість політичного положення;
- відсутність або недосконалість деяких основних законодавчих актів, невідповідність між правовою базою й реально існуючою ситуацією;
- інфляцію, і ін.

У всіх випадках ризик повинен бути визначений і обмірюваний. Аналіз і оцінка ризику значною мірою засновані на систематичному статистичному методі визначення ймовірності того, що якась подія в майбутньому відбудеться. Звичайно ця ймовірність виражається у відсотках. Відповідна робота може вестися, якщо вироблені критерії ризику. Що дозволяють ранжировать альтернативні події залежно від ступеня ризику.

2. Принципи, класифікації банківських ризиків

Ризиком можна управляти, тобто використовувати заходи, що дозволяють деякою мірою прогнозувати настання ризикової події й вживати заходів до зниження ступеня ризику.

Ефективність організації керування ризиками багато в чому залежить від класифікації.

Під класифікацією ризику слід розуміти розподіл ризику на конкретні групи по певних ознаках для досягнення поставлених цілей.

Є безліч різних класифікацій банківських ризиків. Найцікавіші з них представлені нижче. Різняться покладеними в їхню основу критеріями, ці класифікації ріднить те, що всі вони однозначно починають кредитний і процентний ризики основними для банків.

Класифікація №1

- кредитний (невиконання позичальником зобов'язань)
- процентний (коливання ринкових ставок)
- ринковий (падіння курсу цінних паперів)
- валютний (коливання курсів валют).

До гідностей даної класифікації слід віднести виділення найбільш проблемних зон банківських ризиків в області активних операцій, облік коливань ринкових ставок відсотка. У той же час вона ігнорує пасивні й частина активних операцій банку, організаційні й зовнішні ризики.

Класифікація №2

- кредитний;
- ризик ліквідності;
- валютний;
- процентний;
- ризик неплатоспроможності.

Ця класифікація розширює коло ризиків, що враховуються (ризики, що характеризують якість керування активами й пасивами банку, організаційні ризики).

Вона пов'язана з виділенням:

- зон ризиків по видах банківських операцій;
- ризиків, пов'язаних з якістю керування активами й пасивами банку;
- ризиків фінансових послуг (організаційних).

Але й вона має недоліки: відсутність внутрішнього угруповання перерахованих видів ризиків за критеріями, покладеним у їхню основу, їх недостатня повнота.

Класифікація №3

Балансові ризики

- кредитний;
- ризик ліквідності;
- процентний;
- ризик структури капіталу;

Забалансові ризики

- по фінансових гарантіях;
 - по фінансових послугах або по торгівлі фінансовими інструментами (акредитивам, опціоном);

- по інвестиційній діяльності (угодам із цінними паперами);

Ризики фінансових послуг

- операційні;
- технологічні;
- ризики інновацій;
- стратегічні;
- зовнішні ризики
- макроекономічні;
- конкурентні;
- законодавчі.

Ця класифікація відрізняється струнким підходом. У її основу лягли чотири джерела виникнення ризиків, які представлені різними, конкретними видами ризиків.

До гідностей класифікації ставляться:

- виділення нових джерел ризиків (фінансових послуг, забалансових) і встановлення видів ризиків, характерних для цих зон;
- розширення переліку видів зовнішніх ризиків (конкурентні й законодавчі).

Недоліками її є: по-перше, відсутність додаткового виділення балансових ризиків на:

1) ризики по активних операціях (кредитні, валютні, розрахункові, лізингові, факторингові, операцій із цінними паперами, касові і т.д.);

2) по депозитних операціях (термінові й до запитання);

3) якості керування активами й пасивами (ризики ліквідності, неплатоспроможності, процентний ризик);

4) адекватності капіталу банку і його структури (ризик структури капіталу, його достатності); по-друге, відсутність угруповання зовнішніх ризиків за додатковими критеріями на політичні, економічні, соціальні, регіональні ризики стихійних лих, галузеві (систематичні, пов'язані із промисловим циклом, конкурентні) ризики окремого клієнта банку (виробничі, комерційні, реалізовані, фінансові й ін.).

Ступінь банківського ризику визначається трьома поняттями: повний, помірний і низький ризики.

Повний ризик припускає втрати, рівні банківським вкладенням в операцію. Так, сумнівний або загублений кредит має повний, тобто 100% ризиком. Банк прибутки не одержує, перебуває в зоні неприпустимого або критичного ризику.

Помірний ризик (до 30%) виникає при не поверненні невеликої частини основного боргу або відсотків по позичці, при втраті лише частини суми по фінансових і інших

операціях банку. Ризик перебуває в зоні припустимого. Банк дістає прибуток, що дозволяє покрити допущені втрати й мати доходи.

Низький ризик - незначний ризик, що дозволяє банку не тільки покрити втрати, але й одержати високі доходи.

Також ризики бувають відкриті й закриті.

Відкриті ризики не піддаються або слабо піддаються попередженню й мінімізації, **закриті** ж, навпаки, дають для цього гарні можливості.

Також ризики можна розділити **по типу банку**. Від виду банку залежить характерний для нього набір ризиків. Це треба розуміти в тому розумінні, що хоча всім банкам властиві балансові й забалансові ризики, ризики фінансових послуг і зовнішні ризики, їх комбінація, основні зони, розміри й пріоритетні напрямки будуть складатися по-різному залежно від переважної спеціалізації банків, а виходить, і по-різному характеризувати кожний вид банківської діяльності.

Основним завданням регулювання ризиків є підтримка прийнятних співвідношень прибутковості з показниками безпеки й ліквідності в процесі керування активами й пасивами банку, то їсть мінімізація банківських втрат.

Ефективне управління рівнем ризику повинне вирішувати цілий ряд проблем - від відстеження (моніторингу) ризику до його вартісної оцінки.

Кожний банк повинен думати про мінімізацію своїх ризиків. Це необхідно для його виживання.

Мінімізація ризиків - це боротьба за зниження втрат, інакше називана керуванням ризиками. Цей процес містить у собі: передбачення ризиків, визначення їх імовірних розмірів і наслідків, розробку й реалізацію заходів щодо запобігання або мінімізації пов'язаних з ними втрат.

Усе це припускає розробку кожним банком власної стратегії керування ризиками, тобто основ політики прийняття рішень таким чином, щоб вчасно й послідовно використовувати всі можливості розвитку банку й одночасно втримувати ризики на прийнятному й керованому рівні.

Банк повинен уміти вибирати такі ризики, які він може правильно оцінити і якими здатний ефективно управляти. Розв'язавши прийняти певний ризик, банк повинен бути готів управляти їм, відслідковувати його. Це вимагає володіння навичками якісної оцінки відповідних процесів.

В основу банківського керування ризиками повинні бути покладені наступні принципи:

- прогнозування можливих джерел збитків або ситуацій, здатних принести збитки, їх кількісний вимір;
- фінансування ризиків, економічне стимулювання їх зменшення;
- відповідальність і обов'язок керівників і співробітників, чіткість політики й механізмів керування ризиками;
- координує контроль ризиків по всіх підрозділах і службах банку, спостереження за ефективністю процедур керування ризиками.

Завершальний, найважливіший етап процесу керування ризиками - запобігання (попередження) виникнення ризиків або їх мінімізація. Відповідні способи разом зі способами відшкодування ризиків становлять утримування так званого РЕГУЛЮВАННЯ РИЗИКІВ.

3. Організація керування банківськими ризиками

Оскільки керування ризиками є частиною практичного менеджменту, воно вимагає постійної оцінки й переоцінки ухвалених рішень.

Найважливішими елементами систем керування ризиками є:

- чіткі й документовані принципи, правила й директиви з питань торговельної політики банку, керування ризиками, організації трудового процесу й використовуваної термінології;

- створення спеціальних груп керування ризиками, не залежних від комерційних підрозділів банку; керівник підрозділу, що відає ринковими ризиками, звітує перед головою правління банку, керівник підрозділу кредитних ризиків - перед заступником голови правління, тобто перед членами вищого керівництва банку;

- установлення лімітів ринкових і кредитних ризиків і контроль над їхнім дотриманням, а також агрегування (об'єднання) ризиків по окремих банківських продуктах, контрагентах і регіонам;

- визначення періодичності інформування керівництва банку про ризики. Як правило, така інформація представляється щодня, особливо по ринкових ризиках;

- для всіх типів ризиків створюються спеціальні нечисленні групи по керуванню, не залежні від комерційних підрозділів банку;

- усі елементи системи контролю й керування ризиками регулярно перевіряються аудиторами, що не залежать від комерційних служб банку.

Такими принципам керується наш Центральний Банк, що зобов'язав усі комерційні банки, що мають ліцензії на здійснення операцій на фінансових ринках, організувати службу внутрішнього контролю підзвітну ЦБ, склад якої затверджується так само ЦБ.

Однак, пам'ятати, що ніяке, навіть саме зроблене керування ризиками повністю не рятує від збитків і втрат, що повинне вберегти керуючих банками від самозаспокоєності. Розробка нових, більш гнучких і зроблених моделей і методів керування ризиками повинна тривати постійно.

4. Органи керування банківськими ризиками

Великі банки звичайно мають два комітети з керування ризиками: кредитний комітет і комітет з керування активами й пасивами банку.

Відповідальність за реалізацію політики, розроблювальної кредитним комітетом, несе кредитний відділ.

Операційний відділ, відділи цінних паперів, міжнародних кредитів і розрахунків, аналізу банківської діяльності, маркетинговий відповідають за реалізацію політики, розроблювальної комітетом з керування ризиками, пов'язаними з активами й пасивами.

До складу першого комітету звичайно входять: керівник банку (голова комітету), керівники кредитного й операційного відділів бухгалтерії, головний економіст або керівник аналітичного відділу, два або більш інших керівників банку вищого рівня.

ФУНКЦІЯМИ ДАНОГО КОМІТЕТУ Є:

- розробка й моніторинг стану політики кредитів;
- розробка політики рейтингу кредитів;
- розробка критеріїв для одержання нових кредитів;
- делегування повноважень по видачі кредитів;
- установлення обмежень на позички;
- регулярна оцінка ризику всього портфеля кредитів, у т.ч. ризику збитків по позичках, переважаності одного сектору, ліквідності портфеля;
- розробка політики списання неповернених позичок;
- розробка політики відстеження всіх позичок;
- розробка політики повернення ненадійних позичок;
- розробка політики заморожування кредитів;
- розробка стандартів кредитної документації;
- перегляд згоди на видачу кредиту;
- перегляд згоди на видачу кредиту;
- перегляд політики визначення вартості кредитів;
- перегляд внутрішньобанківських інструкцій відповідно до юридичних норм;

- розробка політики розширення й звуження кредитів, підвищення їх якості, у тому числі забезпечення більшої надійності, поліпшення практики страхування, надання акредитивів і гарантій, визначення величини процентної маржі;
- розробка критеріїв оцінки роботи позичкової адміністрації.

До складу другого комітету включаються: керівник банку (голова комітету), керівники операційного й кредитного відділів, головний економіст або керівник аналітичного відділу, керівники служби фінансового контролю й бухгалтерії, ще кілька керівників вищого рівня.

ФУНКЦІЯМИ ДАНОГО КОМІТЕТУ МОЖУТЬ БУТИ:

- розробка обмежень по фінансових ризиках;
- розробка процентної політики;
- розробка обмежень по валютних ризиках;
- розробка обмежень і політики по ризиках забалансових операцій;
- розробка політики ризиків, пов'язаних із цінними паперами;
- визначення основних джерел фінансування банку;
- визначення основних джерел фінансування банку;
- керування ризиками структури капіталу банку;
- контроль, за дотриманням банком законодавства відносно ризиків;
- розробка критеріїв оцінки ефективності роботи з керування активами й пасивами банку й ін.

Названі комітети повинні:

- створювати внутрішньобанківські інструкції з керування ризиками;
- визначати мети політики керування ризиками й доводити їх до відомості колективу банку;
- при необхідності делегувати повноваження по реалізації цієї політики й контролю підрозділам і окремим працівникам банку;
- розробляти обмеження й стандарти на обсяги, зони, види ризиків, методи їх оцінки й регулювання.

Тема 3

Кредитний ризик як складова банківських ризиків

1. Типологія банківського кредитного ризику
2. Фактори банківського кредитного ризику
3. Оцінка і управління процентним ризиком
4. Оцінка і управління кредитним ризиком

1. Типологія банківського кредитного ризику

У банківській справі **ризик** – це погроза втратити банком частини своїх ресурсів, недоодержання доходів чи здійснення додаткових непередбачених витрат у результаті проведення певних фінансових операцій.

Кількісним вираженням ризику виступають втрати банку, розмір яких є показником рівня ризикованості майбутнього заходу і якості стратегії у сфері ризику.

Ризик і втрати, з одного боку, протиставляються можливості одержання прибутку, з іншого боку – тому, що природа виникнення прибутку відмінна від природи ризику.

Кредитний ризик визначається, у першу чергу, як ризик економічний, пов'язаний з управлінням фінансовими ресурсами. Однак на відмінну від інших видів економічних ризиків він має специфічні риси, найважливішою з яких є те, що він пов'язаний з рухом кредиту, який набуває вигляд позики.

Банки проводять активні операції, тобто надають кредити позичальникам і одержують кредити від своїх кредиторів, здійснюючи пасивні операції.

Кредитний процес можна розглядати з точки зору як банка-кредитора, так і позичальника, можливе вивчення кредитного ризику в широкому розумінні, з урахуванням його депозитної складової.

Ризики, що виникають у ході акумуляції і надання ресурсів, мають кредитну основу, по суті, є кредитними.

Виходячи з цього усього підійдемо до розгляду такого явища, як типологія банківського кредитного ризику.

З цією метою проведемо типологію на підставі таких ознак:

- рівня здійснення аналізу

Залежно від рівня здійснення аналізу розрізняють сукупний (загальний) і індивідуальний типи кредитного ризику.

Сукупний (на рівні кредитного портфеля банку) кредитний ризик припускає оцінку банком всього обсягу виданих кредитів з позицій якості всього кредитного портфеля. Аналіз проводиться на підставі розрахунку ряду показників, що характеризують розміри неплатежів за різними категоріями позичок.

Індивідуальний (на рівні кожної конкретної позички) кредитний ризик характеризує величину ризику, властивого окремому позичальнику. Аналіз вимагає створення різноманітних моделей його розрахунку, що враховують вплив комерційних, політичних, соціальних та інших зовнішніх факторів.;

- сфери виникнення варто враховувати ризик позичальника, що виникає у сфері діяльності клієнта банку, ризик кредитного продукту, пов'язаний з функціонуванням самого банку, і ризик зміни зовнішнього середовища банку і позичальника.;

- типу позичальника відбувається розподіл кредитного ризику на три види:

1) ризик країни – має місце при закордонному кредитуванні;

2) ризик кредитування юридичних осіб – виникає при фінансуванні діяльності підприємств, фірм, банків, громадських організацій та інших юридичних осіб всередині країни;

3) ризик кредитування фізичних осіб – виникає при здійсненні банком кредитних операцій з населенням усередині країни.;

характеру прояву ризику можна виділити наступні:

1) моральний – клієнти з негативною діловою репутацією;

2) діловий – оцінюється на підставі даних про розвиток галузі, в якій підприємство працює і реалізує свою продукцію;

3) фінансовий – при здійсненні аналізу показників ліквідності, прибутковості, оборотності, складу і структури майна підприємства, а також рівня стабільності доходів приватних осіб;

4) забезпечення – характеризується настанням можливої загрози ускладнення реалізації закладеного майна в разі потреби через його низьку ліквідність чи завишену заставну вартість;

5) структурно-процесуальний – в широкому розумінні пов'язаний з помилками, що виникають у процесі формування і реалізації банківської кредитної політики;

6) персональний – характеризується прийняттям помилкових рішень при оцінці і підборі кредитних фахівців, призначенні їх на певні посади і підвищенні професійного рівня банківських службовців.

7) технологічний – усунення керівників банку від проблем створення умов праці, що передбачають технічне забезпечення робочих місць кредитних фахівців, невикористання сучасних інформаційних технологій

8) незаконні маніпуляції з кредитами – несумлінне виконання своїх обов'язків деякими кредитними працівниками може заподіяти банку як моральний так матеріальний збиток;

9) *дострокового платежу по кредиту* – пов'язаний із достроковим погашенням кредиту, внаслідок чого банк може бути змушений реінвестувати повернену суму за більш низькою ринковою ставкою, що призведе до меншого прибутку від інвестування, котрий очікувався.;

виду операції – поділяється на ризики, що виникають при проведенні позичкових, лізингових, факторингових операцій, наданні банківських гарантій і поручительств, угод з використанням векселів;

характеру дій позичальника - можна розглядати різні варіанти розвитку подій: відмовлення позичальника від сплати відсотків та/або основного боргу, нецільове використання кредиту, перешкоджання банківському контролю й інші порушення умов кредитного договору. ;

ступеня ризику - виділяють три рівні ризику: високий, середній, низький. При необхідності більш точного визначення ступеня ризику кожен рівень може бути деталізований на декілька підрівнів.;

ступеня керованості ризику - розрізняють локалізовані (виявлені і контрольовані) ризики, існування яких потрапило в поле зору фахівців банку, і нелокалізовані ризики, тобто ті, які недооцінюються і можливості управління якими істотно обмежені.

Наведена класифікація банківського кредитного ризику стосується не тільки найбільш важливих питань, що стосуються його змісту, але і враховує деякі загальні аспекти управління ним. Таким чином, вивчення банківського кредитного ризику можливо з погляду двох основних підходів. Перший підхід припускає розглядати банківський кредитний ризик у вузькому розумінні слова як: а) потенційну небезпеку неплатежу по позичці; б) ситуативну характеристику кредитно: діяльності банку, що відбиває імовірність втрат вартості його активів і невиконання гарантійних зобов'язань.

Другий підхід розширює коло присутності банківського кредитного ризику сферою депозитних операцій і припускає його вивчення в широкому розумінні слова (з обліком депозитної складової).

2. Фактори банківського кредитного ризику

Банківський кредитний ризик залежить від впливу безлічі факторів, які необхідно враховувати при проведенні кредитних операцій і організації управління ризиком.

Зазвичай всі фактори розділяють на дві великі групи: *зовнішні* (на макро- та мезорівні) і *внутрішні* (на рівні конкретного позичальника). Далі залежно від характеру впливу факторів на результати господарської діяльності прийнято виділяти *фактори прямого* і *непрямого впливу*. Разом із тим віднести який-небудь фактор ризику до групи факторів прямого чи непрямого впливу можна лише з певною мірою умовності.

Беручи до уваги специфіку банківського кредитного ризику, доцільно почати вивчення факторів, що впливають на його розмір, з розгляду питань кредитоспроможності позичальника.

Кредитоспроможність — це готовність і здатність позичальника вступати в кредитні відносини з банком і діяти відповідно до основних принципів банківського кредитування.

Основними принципами кредитування слід вважати: *поверненість, терміновість, платність кредиту і добровільність кредитної угоди*. Як принципи кредитування можна розглядати також *принципи ефективного використання кредиту за цільовим призначенням*, а також *принципи якості позичальника*, що обумовлено вимогами банків (які постійно підвищуються) до потенційних клієнтів.

До сьогодення моменту комерційні банки різних країн мають у своєму розпорядженні значну кількість методик оцінки кредитоспроможності.

Такі критерії як репутація позичальника, його здатність одержувати доход, забезпечення кредиту, загальні економічні умови, розглядаються як фактори, що визначають рейтинг кредиту, тобто кредитний ризик.

На підставі вищезазначеного сформулюємо визначення поняття «фактор банківського кредитного ризику».

Фактор банківського кредитного ризику — це причина можливих втрат вартості активів банку, що визначає їх характер і сферу виникнення.

До вивчення факторів банківського кредитного ризику варто підходити комплексно, виділяючи причини, що знаходяться у сфері кредитної політики банку, господарської діяльності позичальника і загального економічного стану галузі, регіону, держави в цілому.

У сукупності факторів банківського кредитного ризику доцільно виділити такі їх види:

- 1) фактори індивідуальних кредитних ризиків:
  - фактори кредитного ризику при кредитуванні фізичних осіб;
  - фактори кредитного ризику при кредитуванні юридичних осіб;
- 2) фактори сукупного кредитного ризику банку;
- 3) фактори ризику кредитного портфеля банку.

3. Оцінка і управління процентним ризиком

Процентний ризик — це ризик зниження вартості власного капіталу, викликаний зміною ринкових процентних ставок.

Процентний ризик проявляється в двох аспектах:

- 1) зниження чистої процентної маржі внаслідок більш швидкого зростання процентних витрат порівняно з доходами;
- 2) зниження ринкової вартості активів банку при зміні ринкової процентної ставки.

Обидва ці аспекти впливають на капітал банку:

- 1) через прибуток, тобто опосередковано;
- 2) безпосередньо.

Управління процентним ризиком може здійснюватися за допомогою методів:

• **структурного балансування**

Основними параметрами управління процентним ризиком за допомогою балансування структури активів і зобов'язань є строки та суми.

Сутність прийому полягає у встановленні співвідношень між строками залучення та розміщення однакових за обсягом коштів.

Збалансована за строками стратегія передбачає встановлення повної відповідності між термінами залучення та розміщення коштів. Така стратегія не максимізує, а стабілізує прибуток, мінімізуючи процентний ризик.

Незбалансована за строками стратегія є альтернативним підходом що надає потенційні можливості одержання підвищених прибутків за рахунок зміни процентних ставок. Використання зазначеної стратегії будується на прогнозі зміни швидкості, напрямку та величини процентних ставок на ринку. Метод структурного балансування використовується паралельно з іншими способами управління процентним ризиком, оскільки на практиці збалансувати всі позиції за строками та сумами майже не можливо.;

• **геп-менеджменту**

Активи чи пасиви є чутливими до змін процентної ставки, якщо мають такі характеристики:

1. Дата перегляду плаваючої процентної ставки міститься в зафіксованому інтервалі часу.
2. Строк погашення настає в цьому інтервалі.
3. Термін проміжної або часткової виплати основної суми міститься в розглядуваному інтервалі.
4. Зміна базової ставки (наприклад, облікової ставки НБУ), покладеної в основу ціноутворення активу чи зобов'язання, можлива або очікується впродовж цього самого часового інтервалу і не контролюється банком.

Кумулятивний геп — це різниця між загальним обсягом чутливих активів і зобов'язань, які протягом часового горизонту можуть бути переоцінені.

Кумулятивний геп — це інтегральний показник, що відбиває ступінь ризику процентних ставок, на який наражається банк протягом розглянутого часового горизонту.

Метод кумулятивного гепу використовується також для того, щоб наближено обчислити зміни маржі банку залежно від очікуваних коливань процентних ставок.

(На практичному занятті розглянемо формули та приклад, який покаже сутність цього методу) підручник в електронном виде!!!;

- **дюрації (натуральне хеджування)**

В основі цього методу лежить розрахунок дюрації (оцінка середньозваженого строку погашення) стосовно всіх надходжень грошових коштів за активами та всіх виплат за пасивними операціями, які направляються вкладникам, кредиторам і акціонерам банку.

Отже, щоб уникнути процентного ризику, необхідно максимально наблизити до нуля розрив між середньозваженими строками погашення портфелів активів і зобов'язань.

Ситуація, коли портфелі активів і пасивів банку повністю збалансовані як за середньозваженими строками погашення, так і за приведеними вартостями, називається імунізацією банку й означає захист від будь-яких змін у рівнях процентних ставок у межах планового горизонту, який за тривалістю дорівнює дюрації портфелів.

При управлінні ризиком процентної ставки за допомогою геп-аналізу використовують дві стратегії:

— спекулятивну, коли свідомо підтримується не нульове значення гепу з метою отримання додаткового прибутку за рахунок спрогнозованої зміни процентних ставок;

— стратегія мінімізації гепу, за якої геп свідомо зводиться до нуля з метою не ризикувати в умовах змін процентних ставок.

При оцінці процентного ризику на коротку перспективу використовується геп-аналіз, а при відборі з кількох прогнозів найкращого, тобто в стратегічному плануванні використовується аналіз duration.

4. Оцінка і управління кредитним ризиком

Кредитний ризик — це ризик несплати в установлений строк основного боргу і процентів по позичках, що належать кредитору.

Кредитний ризик визначається ймовірністю того, що позичальник не зможе або не захоче виконати свої зобов'язання згідно з кредитною угодою.

Управління кредитним ризиком банку здійснюється на двох рівнях відповідно до причин його виникнення — на рівні кожної окремої позики та на рівні всієї сукупності кредитних операцій банку.

Управляти ризиком означає чинити дії, спрямовані на підтримання такого рівня, який відповідає поставленим на даний момент цілям управління.

У процесі управління кредитним ризиком комерційного банку слід визначити такі етапи:

- розробка цілей і завдань кредитної політики банку;
- створення адміністративної структури управління кредитним ризиком і системи прийняття адміністративних рішень;
- вивчення фінансового стану позичальника;
- вивчення кредитної історії позичальника, його ділових зв'язків;
- розробка і підписання кредитної угоди;
- аналіз ризиків неповернення кредитів;
- кредитний моніторинг позичальника і всього портфеля позичок;
- заходи з повернення прострочених і сумнівних позичок і з реалізації застави.

До чинників, які збільшують ризик кредитних операцій комерційного банку, належать:

— надмірна концентрація — зосередження кредитів в одному із секторів економіки, виді кредиту;

— надмірна диверсифікація, яка призводить до погіршення якості управління за відсутності достатньої кількості висококваліфікованих фахівців зі знаннями особливостей багатьох галузей економіки та видів кредиту;

— валютний ризик кредитного портфеля;

— структура кредитного портфеля, якщо він сформований лише з урахуванням потреб клієнтів, а не самого банку;

— рівень кваліфікації персоналу банку.

При визначенні рівня кредитного ризику враховуються:

— *репутація клієнта* - це бажання і рішучість позичальника погасити свої зобов'язання. Репутація клієнта визначається на підставі особистих стосунків між банком і позичальником.;

— *можливість клієнта щодо погашення боргу* - здатність позичальника отримати гроші по своїх активних операціях або по конкретному проекту, що пропонується прокредитувати й ефективно управляти своїми грошовими потоками, з тим щоби забезпечити повне та своєчасне погашення кредитної заборгованості і процентів.;

— *капітал клієнта* - клієнт повинен мати власну капітальну базу і стійку рішучість використати свій капітал у реалізації проекту, що кредитується, тобто взяти на себе певну частину ризику.;

— *умови, в яких знаходиться позичальник* - тобто знання поточного стану та огляд регіональної і загальноекономічної ситуації в економіці, а також у тій галузі, до якої відноситься позичальник.;

— *застава* - це надійне додаткове забезпечення повернення кредиту у формі застави, проте це не є головне джерело погашення кредиту. Застава — це страхівка погашення кредиту.

Більш детальний розгляд кожного із аспектів проведемо на практичному занятті!!!(в електронном вигляді підручник)

Застава, згідно з чинним законодавством України, є способом забезпечення зобов'язань, зокрема отриманих позик. У цьому випадку банк набуває права у разі невиконання позичальником зобов'язання щодо повернення кредиту та процентів за ним задовольнити свої вимоги за рахунок вартості заставленого предмета. Тому предмет застави повинен мати такі характеристики.

1. Високу ліквідність. Під ліквідністю у даному разі розуміють здатність заставленого активу до конвертації у грошові засоби.

2. Здатність до тривалого зберігання (щонайменше протягом терміну дії кредитного договору).

3. Відносну стабільність ринкових цін на заставлений предмет та наявність реальної вартості предмета застави.

4. Низькі витрати на зберігання (утримання) та можливу реалізацію застави.

Предметом застави можуть бути майно та майнові права. Залежно від об'єкта застави розрізняють кілька видів застави.

1. Застава товарно-матеріальних цінностей:

при застосуванні цієї форми як предмет застави виступають партії сировини, матеріалів, готової продукції.;

2. Застава дебіторських рахунків:

прийнятність даного виду застави визначається такими критеріями, як якість товарів та послуг, що реалізуються, та фінансова стійкість покупця.;

3. Застава цінних паперів:

у заставу приймають державні цінні папери та папери підприємств і фірм.;

4. Застава векселів:

можливе широке застосування даного виду застави з розвитком комерційного кредитування та вексельного обігу в Україні.;

5. Застава депозитів, що знаходяться у тому ж банку:

найбільш зручний і найбільш привабливий для банку вид застави, оскільки застава пропонується одразу в грошовій формі, банк має пряму змогу контролювати стан предмета застави, а у разі невиконання позичальником своїх вимог заставлений депозит просто використовується банком для погашення боргу.;

6. Застава нерухомості (іпотека):

завичай використовується при наданні великих довгострокових кредитів, так званих іпотечних позик. Іпотекою визнається застава землі, нерухомого майна, при якій земля та (або) майно, що становить предмет застави, залишається у заставодавця або третьої особи.;

7. Застава дорогоцінних металів:

як предмет застави приймають монети, зливки, вироби із золота, срібла, платини, дорогоцінні камені, коштовності тощо. Цей вид застави у даний час застосовується дуже рідко.;

8. Застава рухомого майна:

обладнання, машини, механізми, інвентар, транспортні засоби, худоба та інше — для промислових, комерційних та інших фірм, фермерських господарств; предмети довготривалого вжитку (в т. ч. особисті транспортні засоби) — для індивідуальних позичальників.;

Банківською практикою напрацьовані певні заходи, **спрямовані на мінімізацію втрат від кредитного ризику**. Серед них виділяються:

- лімітування;
- дотримання нормативів кредитного ризику;
- диверсифікація;
- концентрація;
- вивчення й оцінка якості сукупних активів банку;
- оцінка кредитоспроможності позичальника;
- отримання від клієнта достатнього і якісного забезпечення;
- оперативність при стягненні боргу;
- страхування кредитних операцій;
- визначення кредитної політики;
- підтримка оптимальної структури кредитного портфеля;
- формування резервів;
- застосування технології STOP LOSS;
- визначення рівня непокритого кредитного ризику;
- проведення ефективної цінової політики;
- інтенсивна робота з проблемними кредитами.

Дюрація — это средневзвешенный срок потока платежей, взвешенный по дисконтированной сумме. Иными словами — это точка равновесия сроков дисконтированных платежей. Дюрация является важнейшей характеристикой потока платежей, определяющая его чувствительность к изменению процентной ставки.

Понятие дюрации было введено американским ученым Ф. Маколи

Дюрация рассчитывается по формуле:

$$D = \frac{\sum_{i=1}^N (PV_i \times T_i)}{\sum PV_i}$$

где

- PV_i — текущая стоимость будущих платежей;
- T_i — период поступления 1,2,3,4...N;
- N — количество периодов (период может быть любым: день, неделя, месяц, 10 дней

и т. д.).

Дюрація потоку залежить не тільки від його структури, але й від поточної процентної ставки. Чим вище ставка, тим менше вартість майбутніх виплат порівняно з короткими і тим менше дюрація, і навпаки, чим менше ставка тим більше дюрація потоку платежів.

Тема 4 Менеджмент кредитного ризику

1. Управління кредитним ризиком
2. Оцінка і методи зниження кредитного ризику
3. Коефіцієнти безпечної діяльності банків

1. Управління кредитним ризиком

Під кредитним ризиком Банк має на увазі існуючий або потенційний ризик для прибутку і капіталу Банку, який виникає внаслідок невиконання позичальниками Банку своїх зобов'язань виконати умови кредитного договору, або невиконання узятих на себе зобов'язань іншим способом.

Процес управління кредитним ризиком являє собою певним чином організовану послідовність дій, яка складається з наступних етапів:

* Прийняття ризику

(для розуміння ризику, що приймається на себе - виявляємо чинники ризику, оцінка ступеня ризику, вибір стратегії)

* Визначення ціни ризику

(процентна політика побудована таким чином, що в собівартість кредиту включається плата за ризик)

* Оптимізація ризику портфеля

(диверсифікація портфеля, формування резервів, лімітація, продумана політика в галузі забезпечення, комплексний набір кредитних продуктів і чіткий їх опис)

* Управління кредитним ризиком

(аналіз концентрацій, моніторинг і контроль за ступенем ризику, система визначення проблемності кредиту ще на ранніх етапах життя кредиту (система "раннього реагування"))

Універсальна схема яка використовується в більшості банківських та небанківських установах .

Перша категорія "А" .Незначний ризик

До цієї групи відносяться урядові організації , організації що фінансуються повністю за рахунок державних коштів , націоналізовані промислові підприємства , вищі навчальні заклади , що фінансуються державою , комерційні компанії національного рівня. Але треба зауважити , що відбір компаній в дану категорію повинен провадитися на основі повної інформації про їх реальне фінансове положення . Солідна назва та авторитет компанії в минулому не є гарантією вічної кредитоспроможності . Тому будь-який клієнт , що потрапив до даної групи повинен періодично проходити ретельну перевірку фінансового становища

Категорія "Б" Звичайний комерційний ризик

До цієї групи відносяться стабільні компанії , фінансове положення яких на протязі достатньо довгого періоду часу є стійким . Для цих компаній характерна відсутність проблем з оплати рахунків . Дебіторська і кредиторська заборгованість не перевищують середнього рівня по галузі і добре деверсифіковані.

Попадають в цю групу як правило після певного періоду успішного функціонування на ринку.

Категорія "В" Клієнти схильні не сплачувати рахунки

В цю групу потрапляють відносно стабільні організації але за якими спостерігалися проблеми зі сплатою рахунків чи певні затримки в вирішенні цих питань.

Іноді вважається , що клієнти даної категорії так само стабільні як і клієнти попередньої категорії. Однак додатковий ризик в даному випадку буде пов'язаний з вірогідними відстрочками у поверненні клієнтом кредиту та сплати за користування ним

Категорія "Г" Значний ризик

Причиною занесення фірми до даної категорії ризику є їх наявна або прогнозована фінансова слабкість.

Це область , що здатна стати джерелом значних фінансових втрат , тому вона потребує підвищеної уваги. В той же час нерідко трапляються випадки коли операції з даною групою клієнтів більш прибуткові ніж операції з менш ризикованішими фірмами. Тому необхідно якомога раніше виявляти клієнтів , що належать до даної групи для розробки ефективних заходів постійного контролю над їх фінансовим становищем .

Категорія "Д" Неприйнятний ризик

В цю категорію потрапляють масив клієнтів настільки слабких у фінансовому аспекті та настільки нестабільних в питаннях платежів , що банку залишається або відмовити у наданні послуг , або запропонувати найжорсткіші умови контролю за діяльністю в період здійснення кредитної угоди .

Треба зауважити також , що більшість фірм зтикаються з тимчасовими фінансовими труднощами тому в більшості випадків переведення на цій підставі їх до нижчої категорії є недоцільним . Вирішенням цієї проблеми є додавання до літери , що визначає групу ризику літери "Х". Ця літера означатиме , що для даної компанії тимчасово припинено кредитування на умовах даної групи

На Кредитний комітет покладено функції управління кредитним ризиком.

Кредитні комітети Банку функціонують на трьох рівнях:

- 1) великий Кредитний комітет Головного Банку;
- 2) малий кредитний комітет корпоративного бізнесу і малий кредитний комітет роздрібного бізнесу;
- 3) кредитні комісії філій, Кредитні комітети з мікрокредитування.

Банк розробив систему рейтингування позичальників, яка містить розширену шкалу рейтингів, збільшено кількість позицій, що аналізуються, введено інтегрований коефіцієнт.

Система розрахунку лімітів самостійного кредитування базується на якісних і кількісних характеристиках кредитного портфеля філії, позиції філії в регіоні.

Процес оцінки кредитного ризику поділено на оцінку індивідуального ризику (корпоративні клієнти, банки-контрагенти) і оцінку портфельного ризику (в цілому кредитний портфель, роздрібні клієнти)

Портфельний ризик виявляється в зменшенні вартості активів Банку. Джерелом портфельного ризику є сукупна заборгованість перед Банком за операціями, для яких є властивим кредитний ризик, тобто портфель однорідних кредитних операцій. Оцінка портфельного кредитного ризику передбачає оцінку концентрації і диверсифікації активів Банку.

З метою мінімізації кредитного ризику розроблено систему лімітації кредитних операцій, яка включає ліміти трьох рівнів:

Ліміти індивідуального кредитного ризику

Ліміти портфельного кредитного ризику

Ліміти повноважень.

При здійсненні кредитних операцій Банк керується вимогами до обмеження кредитного ризику, встановленими НБУ. Базою для розрахунку цих обмежень є регулятивний капітал Банку. Ліміти кредитного ризику затверджуються на Кредитному комітеті за пропозицією Департаменту ризик - менеджменту.

Департамент ризик-менеджменту виносить пропозиції на Кредитний комітет для встановлення лімітів банкам-контрагентам на підставі комплексної оцінки фінансового стану банку і не фінансових чинників, які можуть вплинути на банк-контрагент в цілому. Ліміти на проведення міжбанківських операцій переглядаються щомісяця. При надходженні

інформації про погіршення або можливе погіршення фінансового стану банку-контрагента Департамент ризик - менеджменту оперативного припиняє дію бланкового ліміту і інформує про це керівництво Банку.

2. Оцінка і методи зниження кредитного ризику

Один із найважливіших принципів банківського кредитування полягає у тому, що наданий кредит має бути повернений у чітко обумовлені в кредитному договорі строки. Дотримання цього принципу є запорукою успішного функціонування комерційного банку.

Під кредитним ризиком розуміють ризик невиконання позичальником початкових умов кредитної угоди.

Оцінка кредитного ризику позичальника - це вивчення і оцінка якісних і кількісних показників економічного становища позичальника.

Робота з оцінки кредитного ризику в банку проводиться в три етапи:

Проводиться оцінка якісних показників діяльності позичальника.

Здійснюється оцінка кількісних показників.

Проводиться отримання зведеної оцінки - прогнозу і формування остаточного аналізу.

Якісний аналіз є найбільш складним і вимагає ґрунтових знань, досвіду та інтуїції у даній сфері економічної діяльності. Його головна мета - визначати чинники ризику, області ризику, після чого ідентифікувати усі можливі ризики у складі кредитного.

При здійсненні кредитування банк неодмінно управляє ризиком. Для мінімізації кредитного ризику банк може здійснювати багато заходів, забезпечуючи найоптимальніший вплив на ризик. Виділяють внутрішні і зовнішні способи зниження ризику.

Внутрішні способи мінімізації кредитного ризику досить різноманітні і стосуються в основному внутрішньобанківського кредитного менеджменту. Основними серед них є: оцінка кредитоспроможності позичальника, лімітування, нормування, диверсифікація, створення резервів.

Лімітування - це встановлення ліміту, тобто верхньої межі обсягів коштів, які надаються у позику одному клієнту.

Нормування кредитів має дві форми. Перша застосовується тоді, коли банк відмовляється надати позику позичальнику на будь-яку суму, навіть за умови, що позичальник погоджується платити вищу процентну ставку. Друга має місце тоді, коли банк готовий надати позику, але обмежує її розмір до суми, яка менша за ту, що хотів би отримати позичальник.

Створення резервів на покриття ймовірних втрат за кредитними операціями являє собою ще один спосіб зниження ступеня ризику. В Україні формування таких резервів є обов'язками і регулюється положенням НБУ від 27 березня 1998 р. «Про порядок формування і використання резерву для відшкодування можливих втрат за позиками комерційних банків».

Одним із найпоширеніших способів зниження рівня ризику (за кордоном) є страхування кредитних ризиків. Його сутність полягає в тому, що кредитор готовий відмовитися від частини доходів, аби уникнути ризику.

Ще одним способом є гарантія. Це письмове зобов'язання третьої сторони сплатити борг у разі відмови від сплати позичальником.

Таким чином, можливості управління зовнішніми факторами обмежені, хоча своєчасними діями банк може в певній мірі пом'якшити їхній вплив і попередити великі втрати. Велика увага повинна приділятися управлінню кредитним ризиком за допомогою важелів внутрішньої політики банку.

3. Коефіцієнти безпечної діяльності банків

Матеріалізація ризиків має безпосередній вплив на фінансові результати через необхідність списання втраченої в результаті реалізації ризику суми. Якщо списана сума висока, то вона вплине на результати, які можуть прийняти негативний характер. Якщо акціонерного капіталу недостатньо, в цьому випадку можуть бути використані внески клієнтів, проте це неоправдано з економічної точки зору.

Існуючі зв'язки між кредитними установами збільшують ризик, приводячи до ефекту «сніжної лавини», особливо, при високому відсотку міжбанківських операцій. Це явище називається систематичним ризиком.

На жаль, такого сорту ризику носять реальний характер і багато які банки збанкрутували протягом останніх десяти років з різних причин (казначейська криза, невдачі клієнтів — великих промисловців, міжнародні ризики, пов'язані з контрагентами, зниження процентних ставок, ринкові операції).

Для того, щоб протидіяти цим ризикам, і особливо для захисту депозитів, державна влада утримує контролюючі органи (1-3) і встановлює відповідні запобіжні правила.

Мінімальний акціонерний капітал

У всіх країнах держані органи приймають відносно мінімального акціонерного капіталу.

Коефіцієнти покриття і розділення ризику

Коефіцієнти покриття контрагентів переслідують мету збереження платоспроможності банків.

Коефіцієнт покриття ризику

У Європі використовуються два різних коефіцієнти: Європейський коефіцієнт платоспроможності, який застосовується до всіх банків, і Коефіцієнт Кука, який застосовується до банків, що займаються міжнародними операціями.

(На практичному занятті розгляд коефіцієнта кука, підручник кредитування!!!)

Коефіцієнт розділу ризику

- зобов'язання перед банком для одного позичальника повинні бути не більшими за 25% суми акціонерного капіталу;

- сума зобов'язань перед банком, кожне з яких має величину в межах від 15% до 25% суми акціонерного капіталу, не може перевищувати суму акціонерного капіталу більше ніж у вісім разів.

Коефіцієнт ліквідності

Сума ліквідності активів (з терміном не менш ніж один місяць) повинна бути вищою за обсяг залучених ресурсів, залучених на такий же термін. Межа ліквідності менше 100%.

Коефіцієнт валютної позиції

Відношення суми короткострокової і довгострокової валютних позицій до суми акціонерного капіталу (рекомендована норма менше 15 %).

Отже, державними органами встановлені основні коефіцієнти безпеки для обмеження ризику, пов'язаного з банківською діяльністю.

Тема 5

Оцінка кредитоспроможності позичальника

1. Кредитоспроможність позичальника та основні джерела інформації для її визначення.

3. Аналіз руху грошових коштів та рентабельності роботи позичальника.

2. Ліквідність балансу позичальника. Показники, що характеризують фінансовий стан позичальника.

1. Кредитоспроможність позичальника та основні джерела інформації для її визначення.

Під кредитоспроможністю позичальника розуміють здатність юридичної чи фізичної особи повністю й у зазначені терміни виконати всі умови кредитної угоди.

Під платоспроможністю розуміють спроможність підприємства своєчасно й повністю виконати свої платіжні зобов'язання, які випливають із кредитних та інших операцій грошового характеру, що мають певні терміни сплати. Аналіз платоспроможності підприємства доцільно здійснювати як за поточний, так і на прогнозований період. Кредитоспроможність позичальника на відміну від його платоспроможності не фіксує неплатежі за поточний період або на яку-небудь дату, а прогнозує його платоспроможність на найближчу перспективу.

У світовій банківській практиці кредитоспроможність клієнта завжди була і залишається одним з основних критеріїв при визначенні доцільності встановлення кредитних відносин. Кредитоспроможність визначається не лише як можливість повернути основну суму боргу і проценти за ним, але й як бажання клієнта виконати свої обов'язки.

Деякі економісти говорять, що кредитоспроможність — це якісна оцінка позичальника, яка дається банком до розв'язання питання про можливість та умови кредитування і дає змогу передбачити ймовірність своєчасного повернення позик та їх ефективного використання.

У процесі аналізу кредитоспроможності клієнта використовуються такі методи аналізу: метод коефіцієнтів, метод групувань, метод порівнянь, рейтингові системи оцінки тощо. Вибір методу залежить від низки чинників: типу економічної системи, ступеня розвиненості ринкових відносин, особливості побудови балансу та інших форм звітності клієнта, галузевих особливостей, виду діяльності, характеру позичальника (підприємство, фізична особа), форми власності.

Широкого застосування як у вітчизняній так і в зарубіжній практиці набув метод коефіцієнтів, який дає змогу визначити важливі показники діяльності клієнта.

Кордони вивчення кредитоспроможності залежать від:

- розміру позики;
- терміну позики;
- результатів минулої діяльності позичальника;
- забезпечення кредиту (яка форма забезпечення використовується);
- взаємини банку з клієнтом.

Жодних твердих правил із цього приводу не існує, оскільки кожний клієнт, котрий подав кредитну заявку, може володіти специфічними особливостями, що вимагають більш детального вивчення.

Банківські працівники, котрі ухвалюють рішення про кредитування, приймають відразу три рішення:

- виявлення/оцінка ризику;
- мінімізація/уникнення ризику;
- компенсація ризику.

По-перше, необхідно виявити ризик (і, якщо можливо, оцінити ймовірність виникнення цього ризику).

По-друге, треба мінімізувати або уникнути ризику взагалі (прийняти заставу або застрахувати кредит).

По-третє, банкір намагається отримати компенсацію за ризик, стягуючи комісійні, проценти та визначаючи інші умови надання кредиту.

На практиці всі ці три рішення — частини одного рішення: видати кредит чи ні. Можливий і третій варіант: видати тільки частину необхідної суми або внести поправки в заявку про надання кредиту і видати позику на інших умовах.

Основними критеріями оцінки банком кредитоспроможності позичальників є показники, що характеризують ліквідність балансу.

2. Ліквідність балансу позичальника. Показники, що характеризують фінансовий стан позичальника.

Ліквідність балансу можна визначити як засіб покриття зобов'язань підприємства його активами, термін перетворення в гроші яких відповідає строку погашення зобов'язань.

Аналіз ліквідності балансу клієнта дає можливість оцінити здатність і вірогідність повернення взятих у борг коштів відповідно до умов кредитного договору.

Аналіз полягає у зіставленні коштів, за активом згрупованих за ступенем їх ліквідності і розміщених у порядку убутання ліквідності, із зобов'язаннями за пасивом, згрупованими за строками їх погашення і розташованих у порядку збільшення строків.

Активи підприємства залежно від ступеня ліквідності поділяються на чотири групи.

1. Найбільш ліквідні активи — всі статті грошових коштів клієнта і короткострокові фінансові вкладення. Сюди відносяться: каса, поточний рахунок, валютний рахунок, інші грошові кошти, короткострокові фінансові вкладення.

2. Активи, що реалізуються швидко — дебіторська заборгованість та інші активи. Сюди відносяться: розрахунки з дебіторами за товари, роботи і послуги, строк оплати яких не настав; розрахунки з дебіторами за векселями отриманими; розрахунки з бюджетом; розрахунки з персоналом за іншими операціями; розрахунки з дебіторами за авансами виданими; розрахунки з дочірніми підприємствами; розрахунки з іншими дебіторами; інші оборотні активи.

3. Активи, що реалізуються повільно — вкладання у виробничі запаси і витрати.

Величина цієї групи активів визначається як підсумок усіх запасів та витрат і довгострокових фінансових вкладень; розрахунків з учасниками за мінусом витрат майбутніх періодів.

4. Активи, що реалізуються важко — вкладання в основні засоби.

Для розрахунку величини таких активів необхідно від основних засобів та інших позаоборотних активів відняти довгострокові фінансові вкладення; розрахунки з учасниками та прибавити внески в статутний фонд інших підприємств.

Пасиви підприємства залежно від ступеня терміну їх оплати поділяються також на чотири групи.

1. Невідкладені зобов'язання — кредиторська заборгованість та позички (довгострокові та короткострокові), не погашені в строк.

2. Короткострокові пасиви — короткострокові кредити і запозичені кошти.

3. Довгострокові пасиви — довгострокові кредити і запозичені кошти, а також розрахунки за майно.

4. Стійкі пасиви — це джерела власних коштів, за винятком розрахунків за майно.

Величина цієї групи пасивів визначається як різниця джерел власних та прирівнених до них коштів і розрахунків з персоналом за іншими операціями і витрат майбутніх періодів.

Баланс вважається абсолютно ліквідним:

— якщо найбільш ліквідні активи більше або рівні невідкладним зобов'язанням (група 1 активу $\geq$ групи 1 пасиву);

— активи, що реалізуються швидко, більше або рівні короткостроковим пасивам (група 2 активу $\geq$ групи 2 пасиву);

— активи, що реалізуються повільно, більше або рівні довгостроковим пасивам (група 3 активу $\geq$ групи 3 пасиву);

— активи, що реалізуються важко, більше або рівні стійким пасивам (група 4 активу $\geq$ групи 4 пасиву).

Баланс ліквідний, якщо:

— найбільш ліквідні активи більше або рівні невідкладним зобов'язанням (група 1 активу $\geq$ групи 1 пасиву);

— активи, що реалізуються швидко, більше або рівні короткостроковим пасивам (група 2 активу $\geq$ групи 2 пасиву);

— активи, що реалізуються повільно, більше або рівні довгостроковим пасивам (група 3 активу $\geq$ групи 3 пасиву);

— активи, що реалізуються важко, менше стійких пасивів (група 4 активу $<$ групи 4 пасиву).

Баланс вважається достатньо ліквідним, якщо:

— найбільш ліквідні активи більше або рівні невідкладним зобов'язанням (група 1 активу $\geq$ групи 1 пасиву);

— активи, що реалізуються швидко, більше або рівні короткостроковим пасивам (група 2 активу $\geq$ групи 2 пасиву);

— активи, що реалізуються повільно, менше довгострокових пасивів (група 3 активу $<$ групи 3 пасиву);

— активи, що реалізуються важко, менше стійких пасивів (група 4 активу $<$ групи 4 пасиву).

Баланс неліквідний, якщо:

— найбільш ліквідні активи більше або рівні невідкладних зобов'язань (група 1 активу $\geq$ групи 1 пасиву);

— активи, що реалізуються швидко, менше короткострокових пасивів (група 2 активу $<$ групи 2 пасиву);

— активи, що реалізуються повільно, менше довгострокових пасивів (група 3 активу $<$ групи 3 пасиву);

— активи, що реалізуються важко, менше стійких пасивів (група 4 активу $<$ групи 4 пасиву).

Баланс абсолютно неліквідний, якщо:

— найбільш ліквідні активи менше невідкладних зобов'язань (група 1 активу $<$ групи 1 пасиву);

— активи, що реалізуються швидко, менше короткострокових пасивів (група 2 активу $<$ групи 2 пасиву);

— активи, що реалізуються повільно, менше довгострокових пасивів (група 3 активу $<$ групи 3 пасиву);

— активи, що реалізуються важко, менше стійких пасивів (група 4 активу $<$ групи 4 пасиву).

При аналізі ліквідності балансу клієнта найбільшу цікавість для банку, з погляду повернення виданого кредиту, мають перші дві групи активів — найбільш ліквідні та активи, що реалізуються швидко.

У банківській практиці використовують ряд показників, що характеризують фінансовий стан позичальника. Критерії оцінки фінансового стану позичальника встановлюється кожним банком самостійно його внутрішніми положеннями щодо проведення активних (кредитних) операцій та методикою проведення оцінки фінансового стану позичальника з урахуванням вимог Положення НБУ.

Банки самостійно встановлюють нормативні значення та відповідні бали для кожного показника залежно від його вагомості серед інших показників.

Для здійснення оцінки фінансового стану позичальника — юридичної особи банк повинен враховувати такі основні економічні показники його діяльності як:

— платоспроможність (коефіцієнти миттєвої, поточної та загальної ліквідності);

— фінансова стійкість (коефіцієнти маневреності власних коштів, співвідношення залучених і власних коштів);

— обсяг реалізації;

— обороти за рахунками (співвідношення надходжень на рахунки позичальника і суми кредиту, наявність рахунків в інших банках; наявність картотеки неплатежів — у динаміці);

- склад та динаміка дебіторсько-кредиторської заборгованості (за останній звітний та поточний роки);
- собівартість продукції (у динаміці);
- прибутки та збитки (у динаміці);
- рентабельність (у динаміці);
- кредитна історія (погашення кредитної заборгованості в минулому, наявність діючих кредитів).

Платоспроможність позичальника визначається за такими показниками:

- коефіцієнт миттєвої ліквідності, що характеризує як швидко короткострокові зобов'язання можуть бути погашені високоліквідними активами;
- коефіцієнт поточної ліквідності, що характеризує можливість погашення короткострокових зобов'язань в обумовлені строки;
- коефіцієнт загальної ліквідності, що характеризує те, наскільки обсяг короткострокових зобов'язань і розрахунків можна погасити за рахунок усіх ліквідних активів.

Фінансова стійкість позичальника визначається за такими показниками:

- коефіцієнт маневреності власних коштів, що характеризує ступінь мобільності використання власних коштів;
- коефіцієнт незалежності, що характеризує ступінь фінансового ризику.

3. Аналіз руху грошових коштів та рентабельності роботи позичальника.

Вирішуючи питання про надання кредиту, рекомендується розглянути питання про наявність та якість складання клієнтом бюджету надходження та витрат грошових коштів (надалі — бюджету грошових коштів), який є документом про надходження та витрату грошових коштів у певний період часу.

Коливання величини загального грошового потоку вказує на низьку платоспроможність клієнта. Систематичне ж перевищення відтоку над притоком коштів швидше за все свідчить про неплатоспроможність потенційного позичальника щодо повернення позичених коштів.

Середня додатна величина загального грошового потоку (перевищення притоку над відтоком коштів) показує, в якому розмірі позичальник може погашати боргові зобов'язання. На основі співвідношення величини загального грошового потоку і розміру боргових зобов'язань клієнта визначається клас платоспроможності позичальника.

Аналіз грошових потоків позичальника має здійснюватися з урахуванням такого показника:

- співвідношення чистих надходжень на всі рахунки позичальника (в тому числі відкриті в інших банках) до суми основного боргу за кредитною операцією та відсотків за нею з урахуванням строку дії кредитної угоди (для короткострокових кредитів).

При аналізі показників оцінки фінансового стану позичальника, яка здійснюється на підставі даних офіційної форми звітності позичальника (бухгалтерський баланс підприємства, звіт про фінансові результати діяльності та інформації з пакета документів, що надає позичальник при отриманні кредиту) використовується також аналіз дебіторсько-кредиторської заборгованості. При цьому визначається склад, структура та оборотність цієї заборгованості.

Оборотність дебіторської заборгованості розраховується за даними звіту позичальника.

Середня дебіторська заборгованість визначається як середнє арифметичне суми цієї заборгованості на початок і на кінець звітного періоду.

Показник оцінюється шляхом порівняння його значення з попереднім періодом.

Оборотність кредиторської заборгованості розраховується й оцінюється аналогічно.

Для здійснення оцінки фінансового стану позичальника розраховують також показники, що характеризують рентабельність його роботи, а саме:

Рентабельність його активів.
 Рентабельність продажу
 Рентабельність підприємства
 Рентабельність акціонерного капіталу
 Рентабельність витрат

Виконання цих показників визначається аналогічно показникам, що характеризують використання капіталу позичальника. При цьому чим значення цих показників вище, тим робота підприємства вважається ефективнішою.

Під час проведення аналізу кредитоспроможності беруться до уваги всі елементи, що відносяться до позичальника, і враховуються всі можливі джерела виникнення кредитного ризику.

Аналіз кредитоспроможності провадиться банком до рішення питання про можливість та умови кредитування і передуює аналізу проекту або операції, запропонованої клієнтом для фінансування.

Для поглибленого аналізу і встановлення реального фінансового положення позичальника можуть бути використані крім раніше визначених матеріалів додаткові фінансові документи: первинні документи бухгалтерської звітності, довідки про товарну продукцію, розшифровка дебіторської і кредиторської заборгованості, довідка про рух товарів по бартеру, плановані показники діяльності підприємства та інші.

При вивченні кредитоспроможності підприємства важливе значення надається аналізу коефіцієнтів, що характеризують співвідношення різних статей балансу, і динаміку цих показників. Це важливі джерела інформації і прогнозів щодо стану справ підприємства й ризику, пов'язаного з видачею йому кредиту. Крім того, використання фінансових коефіцієнтів дає можливість швидко скласти уявлення про фінансовий стан позичальника.

На підставі аналізу коефіцієнтів у банку розробляється і застосовується методика експрес-аналізу фінансового стану підприємства.

Коефіцієнти можуть стати корисним інструментом при формуванні думки про фінансовий стан підприємства. Цінність кожного взятого окремо коефіцієнта сумнівна. Їх необхідно розглядати разом. Службовець банку зобов'язаний завжди застосовувати кілька коефіцієнтів для виявлення причин і тенденцій. Коефіцієнти самі по собі не дають можливості зробити безпомилкові висновки. Дуже важливо, щоб службовець банку був компетентним і розумів принципи розрахунку цих показників. Крім того, до використання фінансових коефіцієнтів потрібно підходити з особливою обережністю, тому що вони не завжди об'єктивно відбивають реальну ситуацію у зв'язку з інфляцією й іншими особливостями перехідного періоду української економіки. У деяких випадках доцільне проведення фінансових розрахунків у ВКВ, що забезпечить порівнянність даних за різні періоди. Незважаючи на наявність одного чи кількох несприятливих показників (коефіцієнтів), співробітник кредитного підрозділу може рекомендувати надати фінансування, але йому необхідно підготувати переконливі пояснення бізнес-факторів, що лежать в основі несприятливих фінансових коефіцієнтів.

Вибираючи проект, комерційний банк особливу увагу повинен приділяти перевірці відповідності бізнес-плану фактичному стану справ, а також враховувати незалежність виконавця від факторів, тобто ризиків проектів. До найважливіших ризиків, що повинні оцінюватися, можуть належати технічні та комерційні.

Тема 6

Процес банківського кредитування

1. Класифікація кредитів комерційних банків. Форми і види кредитів.
2. Позичковий процент та його диференціація.
3. Етапи процесу кредитування. Методи надання і способи повернення кредиту.

1. Класифікація кредитів комерційних банків. Форми і види кредитів.

Однією з основних умов кредитування є встановлення оптимального рівня позичкового процента з урахуванням впливу різноманітних факторів. Тому необхідно з'ясувати, як впливають на рівень позичкового процента облікова ставка центрального банку, рівень інфляції, термін позички, витрати на оформлення позички, депозитний процент, ступінь ризику, сума позички, попит на позичковий капітал, характер і якість забезпечення позички, зміст заходу, що кредитується, процентні ставки інших банків і фінансово-кредитних установ, характер відносин між банком і позичальником, норма прибутку від інших активних операцій банку, необхідність отримання прибутку від позичкових банківських операцій. При врахуванні цих факторів треба не забувати про підсумковий результат, який полягає в тому, що визначена в кредитній угоді процентна ставка має бути джерелом отримання прибутку від позичкових операцій.

Процес банківського кредитування — це сукупність певних дій банку, пов'язаних із наданням і поверненням кредиту. Цей процес складається з певних етапів, кожний з яких (окремо) забезпечує розв'язання локального завдання і разом досягається головна мета позичкових операцій — їх надійність і прибутковість для банку.

Особливості кредитного процесу в кожному банку значною мірою залежать від таких чинників, як його масштаби, організаційна структура, кваліфікація персоналу, величина кредитного портфеля, вид кредиту, склад клієнтури тощо. *Необхідно керуватися наведеним порядком організації кредитного процесу в банку (див. додаток 15).*

I етап — формування портфеля кредитних заявок та проведення переговорів із потенційним клієнтом. А саме — зустріч з потенційним позичальником та розгляд заявки на отримання кредиту, співбесіда з потенційним позичальником. Головне завдання першого етапу — зібрати найповнішу інформацію про потенційного позичальника;

II етап — прийняття рішення про доцільність надання кредиту та форму його надання. Другий етап процесу кредитування полягає в оцінці кредитоспроможності потенційного* позичальника та оцінці ризику за кредитом на основі пакета документів, поданих позичальником до банку (додаток 1);

III етап — оформлення кредитної справи. Третій етап процесу кредитування полягає у підготовці до складання кредитної угоди. Цей етап називають структуруванням кредиту. **Головна проблема** — визначення ступеня допустимості і виправданості кредитного ризику та розробка заходів, які знижують можливість втрат від проведення цієї кредитної операції. У процесі структурування кредитний працівник визначає основні параметри кредиту: вид, суму, строк, порядок видачі і погашення, забезпечення та ціну кредиту.

IV етап — оформлення кредитної справи. Під час прийняття кредитним комітетом позитивного рішення про надання кредиту здійснюється оформлення кредитного договору (додаток 12), договору застави (гарантії, страхування — додатки 10, 11), розпорядження на видачу кредиту. Після цього кредитний працівник заводить кредитну справу.

V етап — робота з клієнтом після отримання ним позики. На підставі розпорядження, підписаного керівником банку, і кредитного договору, в якому визначається конкретний спосіб надання кредиту, а також вид позичкового рахунку (що визначається особливостями кредитної операції), відкривається позичковий рахунок і надається кредит.

З метою контролю за своєчасним поверненням позички і забезпечення нарахування процентів за нею облік кредитних операцій здійснюється на окремих позичкових рахунках, а саме:

- звичайному позичковому рахунку;
- спеціальному позичковому рахунку;
- конкурентному (активно-пасивному) рахунку;
- поточному рахунку з овердрафтом.

Після надання банком кредиту обов'язково здійснюється нагляд та контроль за виконанням позичальником умов кредитного договору. Кредитний працівник проводить перевірки цільового використання кредиту, наявності майна, переданого в заставу, відслідковує та фіксує зміни фінансового стану позичальника тощо.

VI етап — повернення кредиту з процентами і закриття кредитної справи. Конкретний спосіб погашення кредиту узгоджується в тексті кредитного договору і строкового зобов'язання. Якщо банк виявляє проблемний кредит, він негайно повинен вжити заходів для забезпечення повного і своєчасного його повернення

Процентна ставка за кредит устанавлюється спеціально створеними тарифними комітетами банків, які щомісячно аналізують собівартість кредитних операцій та ринкову конкурентоспроможність діючих ставок та приймають у разі необхідності колегіальне рішення про їх зміни, які затверджуються Головою Правління банку та іншими уповноваженими особами.

Поряд з процентом банки можуть встановлювати комісію, що застосовується як додатковий елемент ціни банківського кредитування. Комісія встановлюється, зазвичай, у тих випадках, коли в процесі кредитування банк виконує додаткову роботу, пов'язану з оформленням кредиту і контролем або наглядом за здійсненням проекту, що кредитується.

Класичні методи нарахування процентів — це:

- метод «факт/факт». Фактична кількість днів у місяці та році (англійський метод, точні відсотки);
- метод «факт/360». Фактична кількість днів у місяці, але умовно в році — 360 (французький метод, цей метод набуває все більшого значення як європейський метод розрахунку процентів, комерційні відсотки);
- метод 30/360. Умовна кількість днів у році — 360, у місяці — 30 німецький метод, звичайні відсотки).

В окремих випадках нарахування та стягнення процентів може проводитися авансом у момент видачі кредиту (стягується дисконт).

Під час розрахунку процентів враховується перший день і не враховується останній день користування кредитом.

Проценти мають сплачуватися за фактичну кількість днів користування кредитом і нараховуються на суму залишку заборгованості за кредитом у терміни, що вказані в кредитному договорі.

Якщо сума, що вноситься позичальником, недостатня для погашення строкового платежу, простроченої заборгованості, сплати нарахованих процентів, то насамперед погашаються проценти, потім прострочена заборгованість, а на суму, що залишилася після цього, погашається строковий платіж. Це, зазвичай, узгоджується в кредитному договорі.

Кредити можуть погашатися як одним платежем, так і частинами.

1. *При погашенні кредиту одним єдиним платежем*, зазвичай по закінченню строку кредитування, сума нарахованих процентів та загальна сума боргу буде визначатися за формулами, що використовуються для визначення суми процентів за депозитними операціями. А саме: сума процентів, нарахованих за кредитом (I), буде визначатися за формулою:

$$I = p * i * n = P * t * t / K, \quad (6.1)$$

де Р — сума основного боргу за кредитом (тіло кредиту);
 і — річна процентна ставка (береться за коефіцієнтом);
 n — строк кредитування у роках;
 t — строк кредитування у днях;
 К — кількість днів у році.

2. Під час погашення кредиту частинами можливі дві ситуації:

а) При погашенні тільки основної суми боргу за кредитом рівними частинами поточне значення суми боргу після кожної чергової виплати буде зменшуватися, і, відповідно, буде зменшуватися база для нарахування процентів та сума процентів, що нараховуються за кожний наступний період. Сума нарахованих процентів та розміри строкових платежів будуть розглядатися, відповідно, за формулами (1.1) та (1.2), що розглядалися в темі 1.

б) При погашенні кредиту рівними строковими виплатами, які включають як погашення основної суми боргу, так і виплату відповідної суми процентів. При цьому, якщо загальна сума нарахованих процентів за кредит і буде визначатися за формулою (1.1), то розмір однакових строкових виплат R у раніше прийнятих умовних позначках буде визначатися за формулою (1.3), також розглянутою у темі 1.

Тема 7

Проблемні позички і засоби реструктуризації безнадійних боргів

1. Суть проблемних позичок та причини їх виникнення
2. Робота з проблемними кредитами і заходи впливу на них. Методи управління проблемними кредитами.

1. Суть проблемних позичок та причини їх виникнення

Незалежно від якості кредитного портфеля та методів, які застосовуються при управлінні кредитним ризиком, усі банки тією чи іншою мірою стикаються з проблемами неповернення кредитів.

Проблемними кредитами називають такі, за якими своєчасно не проведені один чи кілька платежів, значно знизилась ринкова вартість забезпечення, виникли обставини, за яких банк матиме сумнів щодо повернення позики.

При виникненні певних порушень умов кредитного договору з боку позичальника банк має право застосовувати економічні та правові санкції.

На підставі фінансових звітів, інспекцій та інших матеріалів кредитний інспектор здійснює банківський моніторинг:

- стану погашення кредиту;
- належного використання сум кредиту відповідно до умов кредитного договору;
- відповідності умовам надання кредиту;
- точності і своєчасності відображення інформації в кредитній базі даних;
- об'єктивних і суб'єктивних змін стану позичальника.

Об'єктами моніторингу належного використання кредиту є:

- а) запаси і дебіторська заборгованість;
- б) виконання комплексу ділових завдань;

в) виконання інвестиційних проектів, що включають будівництво будинків, модернізацію, купівлю і монтаж машин та устаткування і т. ін.

Кінцева мета моніторингу — забезпечити погашення в термін основного боргу і сплату процентів за кредитом. Кредити, по яких виникають труднощі з погашенням, як уже зазначалося, називаються проблемними кредитами. Поява проблемного кредиту, як правило, не є несподіваною.

Проблемними, насамперед, можуть стати кредити, ризик по яких є підвищеним.

Досвідчений працівник банку може ще на ранній стадії помітити ознаки процесу фінансових труднощів, що зароджуються, та вжити заходів до виправлення ситуації і захисту інтересів банку.

Збиток, що завдається банку, значно більший і він може бути пов'язаний з іншими обставинами:

— підривається репутація банку, тому що велике число прострочених і непогашених кредитів спричинить падіння довіри вкладників, інвесторів і т. п.;

— збільшуються адміністративні витрати, оскільки проблемні позички вимагають особливої уваги кредитного персоналу, непродуктивної витрати часу на підтримку статус-кво;

— підвищиться погроза відходу кваліфікованих кадрів через зниження можливостей їхнього стимулювання в умовах падіння прибутковості операцій;

— кошти будуть заморожені в непродуктивних активах;

— виникає небезпека зустрічного позову боржника до банку, що може довести, що вимога банку про відкликання позички призвела його на грань банкрутства.

Усі ці втрати можуть дорого обійтися банку і набагато перевищити прямий збиток від непогашення боргу.

У разі ненадходження платежів по кредиту (процентів і/чи основної суми боргу) в установлені кредитним договором терміни або у разі інших негативних змін у становищі позичальника відповідальний співробітник кредитного підрозділу інформує керівництво банку і переводить кредит у розряд «Спеціальний контроль».

Основні події, що можуть спричинити присвоєння кредиту статусу «Спеціальний контроль» такі:

— несплата процентів і/чи неповернення основної суми боргу або її частини;

— несприятлива зміна у вартості забезпечення кредиту;

— більш низькі, ніж передбачалося, надходження на рахунок;

— фінансові показники, що відбивають несприятливе становище.

На додаток до вищезгаданих подій співробітники банку повинні також стежити за такими «сигналами», що можуть несприятливо відбитися на становищі позичальника:

— утрата важливого ринку;

— не поновлення митної, дистриб'юторської / представницької угоди з іншим підприємством;

— утрата ліцензії;

— тривале неповне використання виробничих потужностей;

— збої у постачаннях сировини;

— надмірні запаси, що можуть послужити причиною можливих збитків;

— часті страйки;

— втручання екологічної інспекції для часткового чи повного закриття виробництва;

— застаріваюче устаткування;

— спекулятивні операції;

— залежність від іншого підприємства, що знаходиться у важкому фінансовому становищі;

— поглинання чи придбання підприємства, що знаходиться у важкому фінансовому стані;

— утрата вигідного клієнта або ринку збуту.

Банківських працівників повинні насторожити такі факти як:

- непередставлення фінансових звітів в установлений термін;
- зміна поведінки або звичок вищого керівного складу;
- різка зміна відносин із банком, небажання співробітничати;
- заміна ключових співробітників;
- захоплення створенням нових підприємств, скупка нерухомості;
- поганий стан фінансових звітів;
- прийняття необґрунтованого ризику;
- установлення нереалістичних цін на продукцію;
- повільна реакція на погіршення ринкових умов;
- слабкий операційний контроль;
- відсутність наступності в керівництві;
- утрата важливих клієнтів;
- створення спекулятивних запасів;
- відстрочки заміни застарілого устаткування і т. ін.

Якщо кредитний інспектор вважає, що ділове і фінансове становище позичальника погіршилося до ступеня, що загрожує можливості погашення кредиту, банк може зажадати від позичальника представити програму, що виправляє ситуацію, й ужити заходів, що знижують ризик банку.

Якщо програма, розроблена для виправлення ситуації, негативно оцінюється банком, він має право зажадати надання додаткового забезпечення кредиту чи розірвати кредитний договір.

У банку для здійснення контролю за ходом погашення кредиту формується спеціальне кредитне досьє. Документи групуються в такий спосіб:

- матеріали по кредиту (копії кредитного договору, боргових зобов'язань, гарантійних листів і т. п.);
- фінансово-економічна інформація (фінансові звіти, аналітичні таблиці, податкові декларації; бізнес-плани і т. п.);
- матеріали про кредитоспроможність клієнта (аналітичні звіти кредитних інспекторів, зведення, отримані від інших банків, відповіді на запити і т. п.);
- документи по забезпеченню кредиту (договір застави, документи про передачу прав по внесках і цінних паперах, заставні і т. п.);
- листування по кредиту (листування з клієнтом, записи телефонних розмов і т. п.).

2. Робота з проблемними кредитами і заходи впливу на них. Методи управління проблемними кредитами.

У процесі моніторингу виявляються порушення стандартних норм поведінки позичальника та розробляються заходи впливу на нього. А саме: банк контролює своєчасність виплати процентів за кредит та своєчасність погашення основного боргу. На практиці, як правило, ці виплати провадяться щомісячно до 25 числа. Якщо в процесі контролю виявиться затримка таких платежів, то банк надсилає клієнту попередження про несвоєчасну сплату процентів за кредит, а суму основного боргу переносить на рахунок прострочених кредитів, таким чином кредит із розряду стандартних переходить до розряду проблемних, а у зв'язку з цим збільшуються відрахування до резерву на покриття можливих збитків по кредитних операціях. За прострочення платежів по основному боргу і процентах банк підвищує процентну ставку та стягує пеню в розмірах, передбачених кредитною угодою. Якщо і після попередження позичальника про вжиття заходів щодо погашення боргу банку позичка не погашається, банк вживає заходів претензійно-позовного характеру. Це:

- реалізація застави;
- вимоги до гаранту та інше.

Якщо кредит використовується не за цільовим призначенням, банк може підвищити процентну ставку за кредит у розмірах, передбачених кредитним договором, як правило в

1,5—2 рази, крім того, може призупинити подальшу видачу нового кредиту (якщо кредит видається в межах кредитної лінії), та достроково стягнути раніше виданий кредит.

Якщо спостерігається затримка у наданні клієнтом звітності до банку або надання недостовірної звітності, банк застосовує санкції, передбачені кредитним договором, а саме, як правило, після попереднього повідомлення позичальника банк призупиняє надання кредиту до наведення порядку в обліку та звітності.

Якщо прострочені борги у позичальника виникли з об'єктивних причин, то банк може перенести строк погашення кредиту на більш пізній термін, при цьому плата за кредит збільшується в розмірі, передбаченому кредитним договором, як правило, у 1,5 рази.

Якщо позичальник систематично не виконує зобов'язань щодо сплати боргу відповідно до кредитної угоди, банк може звернутися у передбаченому законом порядку із заявою про порушення справи про банкрутство.

Якщо позичальник проценти за кредит сплачує банку своєчасно, але допускає затримку сплати основного боргу, то згідно з клопотанням позичальника банк може продовжити строк користування кредитом до 90 днів, проте з урахуванням пролонгації строк кредиту не повинен виходити за межі користування ним. Наприклад, якщо короткостроковий кредит, користування яким дорівнює 12 місяців, було видано на 11 місяців, то пролонгувати його можна тільки на 1 місяць, оскільки при пролонгуванні його на 3 місяці порушується його короткостроковість.

Крім вищенаведеного інтенсивна робота банку з проблемними кредитами полягає у застосуванні таких заходів впливу на їх скорочення як:

— санація, тобто розробка системи заходів, що провадяться для запобігання банкрутства підприємств.

— призначення тимчасової адміністрації за участю працівників банку.

Згідно зі ст. 197 Цивільного Кодексу в період дії зобов'язань може відбуватися зміна кредитора або боржника. Кредитор (банк) може передавати свої права за зобов'язаннями іншій особі, оформивши це угодою про переуступлення прав вимоги. Переуступлення прав вимоги оформляється письмовою угодою з повідомленням про це боржника.

Переведення боргу оформляється письмовою угодою між первинним боржником та новим боржником. Укладення угоди про переведення боргу можливе тільки за згодою комерційного банку, який видав позику первинному боржнику.

Реструктуризація банківських активів шляхом зменшення кредитного портфеля і збільшення інвестиційного. При цьому акції клієнта на суму боргу передаються банку і банк із кредитора стає власником клієнта.

У процесі роботи з проблемними кредитами банк може застосовувати два основні методи управління:

* Метод реабілітації - полягає в розробці спільного з позичальником плану заходів щодо повернення кредиту;

* Метод ліквідації - означає повернення кредиту шляхом проведення процедури банкрутства та продажу активів позичальника.

Відповідальність за управління проблемними кредитами і робота з повернення заборгованості здійснюється підрозділом по роботі з проблемними активами за підтримки юридичного відділу.

Діяльність підрозділу по роботі з проблемними активами доцільно розділити на два напрямки:

— підрозділ інтенсивного піклування здійснює повний моніторинг проблемних кредитів, а також розробляє і здійснює програми погашення кредитів;

— підрозділ реалізації боргових зобов'язань здійснює заходи, пов'язані з реалізацією застави й/чи інших активів позичальника.

При визнанні кредиту проблемним або безнадійним кредитна справа боржника передається до підрозділу по роботі з проблемними активами. Співробітник підрозділу приймає кредитну справу, на підставі якої відкривається спостережна справа.

Якщо банк зацікавлений у створенні можливості для повернення кредиту, він підписує спільну угоду з погашення кредиту. Така угода розробляється на базі ретельного вивчення фінансового й ділового стану позичальника. Угода звичайно вимагає, щоб позичальник погодився з необхідністю суворого контролю з боку банку за діяльністю позичальника й чіткого виконання розроблених заходів.

Угода з відпрацювання питання повернення кредиту вимагає прийняття одного чи кількох із названих заходів:

- нерентабельні види діяльності повинні бути припинені;
- ніякого нового інвестування в устаткування і будівлі;
- скорочення заробітної плати, включаючи виплачувану власникам;
- скорочення числа робочих місць;
- присутність представника банку в Раді директорів підприємства;
- розробка нового графіка погашення кредиту, розрахованого на більш тривалий період;
- конверсія кредиту, тобто консолідація процентів і основних сум по одному чи кільком кредитах та розробка нового графіка погашення процентів і сум кредиту з новими процентними ставками;
- анулювання штрафних санкцій за простроченими кредитами;
- дозвіл позичальнику реалізувати закладене майно (частково чи цілком), за умови направлення коштів від реалізації на погашення боргу;
- розробка схем діяльності позичальника із залученням у дані схеми інших юридичних організацій, зацікавлених у співробітництві, або тих, що беруть участь у виробничому циклі, однією з ланок якого є позичальник.

Угода з відпрацювання питання повернення кредиту може бути укладена тільки в таких ситуаціях:

- угода з відпрацювання питання повернення кредиту поліпшує можливість погашення основної суми кредиту;
- надходження від реалізації забезпечення кредиту виявляються недостатніми для погашення суми кредиту і сплати процентів по ньому;
- позичальник припиняє виплачувати проценти й основну суму боргу внаслідок надзвичайних обставин, що ним не могли бути передбачені;
- позичальник веде свої справи так, що це створює реальні можливості для відновлення його фінансової стабільності;
- погашення кредиту за допомогою реалізації виробничих активів позичальника порушить його виробничу здатність і можливість погашення кредиту;
- банк вважає, що угода по відпрацюванню питання повернення кредиту приведе до погашення кредиту і сплати процентів по ньому.

Банк може скасувати своє рішення по такій спільній угоді і повернутися до умов первісного кредитного договору, якщо:

- документація та обставини, на яких ґрунтується угода, є фальшивими;
- умови угоди не виконуються позичальником;
- активи позичальника реалізовані без узгодження з банком;
- позичальник здійснює юридичні зміни статусу власності підприємства без узгодження з банком;
- має місце реалізація застави іншими кредиторами, що послаблює шанси повернення кредиту;
- у погоджений термін не почалося погашення заборгованості, чим порушується підписана угода;
- не надається достовірна або надається суперечлива інформація про діяльність позичальника.

Якщо банк переконався, що спільна угода по відпрацюванню питання повернення кредиту швидше за все не принесе позитивних результатів, то кредит класифікується як безнадійний, і банк приступає до закриття заборгованості.

Тема 8

Кредитний портфель комерційного банку, його класифікація та аналіз

1. Склад кредитного портфеля.
2. Критерії класифікації кредитних операцій для проведення їх аналізу.
3. Аналіз структури та якості кредитного портфеля банку.
4. Ефективність управління кредитним портфелем.

1. Склад кредитного портфеля

До заборгованості за кредитними операціями, що становлять кредитний портфель банку, належать:

- *строкові депозити, які розміщені в інших банках, та сумнівна заборгованість за ними;
- *кредити, які надані іншим банкам, та сумнівна заборгованість за ними;
- *рахунки суб'єктів господарської діяльності за факторинговими операціями та прострочена заборгованість за факторинговими операціями;
- *кошти, що надані суб'єктам господарської діяльності за операціями репо;
- *кредити, що надані у формі врахування векселів, та сумнівна заборгованість за ними;
- *кредити суб'єктам господарської діяльності за внутрішніми торговельними операціями, за експортно-імпортними операціями, у поточну діяльність, в інвестиційну діяльність;
- *сумнівна заборгованість за кредитами, що надані суб'єктам господарської діяльності;
- *кредити, які надані центральним і місцевим органам державного управління, та сумнівна заборгованість за цими кредитами;
- *кредити в інвестиційну діяльність і на поточні потреби, які надані фізичним особам;
- *сумнівна заборгованість за кредитами, що надані фізичним особам;
- *кредити овердрафт, які надані суб'єктам господарської діяльності та фізичним особам;
- *гарантії, акцепти та авалі, що надані банкам;
- *сумнівна заборгованість за виплаченими гарантіями, виданими іншим банкам;
- *гарантії та авалі, що надані клієнтам;
- *сумнівні гарантії, що надані банкам та клієнтам;
- *зобов'язання з кредитування, які надані банкам та клієнтам.

2. Критерії класифікації кредитних операцій для проведення їх аналізу

Аналіз кредитного портфеля та класифікація кредитних операцій (валового кредитного ризику) здійснюється за такими критеріями:

1) Оцінка фінансового стану позичальника (контрагента банку)

Критерії оцінки фінансового стану позичальника встановлюються кожним банком самостійно його внутрішніми положеннями щодо проведення активних операцій (кредитних) та методикою проведення оцінки фінансового стану позичальника (контрагента банку) з урахуванням вимог Національного банку України.

Оцінку фінансового стану позичальника/контрагента банку з урахуванням поточного стану обслуговування позичальником/контрагентом кредитної заборгованості банк здійснює кожного разу під час укладання договору про здійснення кредитної операції, а надалі для банків — не рідше ніж один раз на місяць; інших юридичних осіб — не рідше ніж один раз на три місяці; фізичних осіб — періодичність оцінки їх фінансового стану визначається банками самостійно з урахуванням стану обслуговування боргу та строковості кредиту, але не рідше ніж один раз у рік (або за результатами фінансового року).

Якщо обслуговування кредитної заборгованості відбувається із простроченням або пролонгацією, то оцінка фінансового стану позичальника — фізичної особи має відбуватися постійно (щомісяця або щокварталу) протягом періоду несвоєчасного погашення боргу — крім випадків, пов'язаних з поважними причинами (документально підтвержені факти відрядження, хвороба тощо).

Результати оцінки фінансового стану позичальників/контрагентів банку мають зберігатися в банку відповідно до строків зберігання документів з кредитування, встановлених законодавством України, особливо щодо великих кредитів, кредитів пов'язаним з банком особам (інсайдерам).

Банки мають право самостійно встановлювати додаткові критерії оцінки фінансового стану позичальника, що підвищують вимоги до показників з метою адекватної оцінки кредитних ризиків та належного контролю за ними.

Банки самостійно встановлюють нормативні значення та відповідні бали для кожного показника залежно від його вагомості (значимості) серед інших показників, що можуть свідчити про найбільшу ймовірність виконання позичальником (контрагентом банку) зобов'язань за кредитними операціями.

Вагомість кожного показника визначається індивідуально для кожної групи позичальників (контрагентів банку) залежно від кредитної політики банку, особливостей клієнта (галузь економіки, сезонність виробництва, оборотність коштів тощо), ліквідності балансу, становища на ринку тощо.

Клас позичальника (контрагента банку) за результатами оцінки його фінансового стану визначається на підставі основних показників та коригується з урахуванням додаткових (суб'єктивних) показників.

Для здійснення оцінки фінансового стану позичальника — юридичної особи банк має враховувати такі основні економічні показники його діяльності: платоспроможність (коефіцієнти миттєвої, поточної та загальної ліквідності); фінансова стійкість (коефіцієнти маневреності власних коштів, співвідношення залучених і власних коштів); обсяг реалізації; обороти за рахунками (співвідношення надходжень на рахунки позичальника і суми кредиту, наявність рахунків в інших банках; наявність картотеки неплатежів — у динаміці); склад та динаміка дебіторсько-кредиторської заборгованості (за останній звітний та поточний роки); собівартість продукції (у динаміці); прибутки та збитки (у динаміці); рентабельність (у динаміці); кредитна історія (погашення кредитної заборгованості в минулому, наявність діючих кредитів);

2) стан обслуговування позичальником (контрагентом банку) кредитної заборгованості за основним боргом і відсотків (комісій та інших платежів із обслуговування боргу) за ним у розрізі кожної окремої заборгованості та спроможність позичальника надалі обслуговувати цей борг

Оцінку стану обслуговування боргу банки зобов'язані здійснювати щомісяця:

а) за станом погашення позичальником/контрагентом — юридичною особою кредитної заборгованості за основним боргом (у тому числі за операціями репо) та відсотків/комісій за ним на підставі кредитної історії позичальників та їх взаємовідносин з банком обслуговування боргу є:

- «добрим»: якщо заборгованість за кредитом і відсотки/комісії за ним сплачуються в установлені строки або з максимальною затримкою до семи календарних днів; або кредит пролонговано без пониження класу позичальника та відсотки/комісії за ним сплачуються в установлені строки або з максимальною затримкою до семи календарних днів; або кредит пролонговано з пониженням класу позичальника до 90 днів та відсотки/комісії за ним сплачуються в установлені строки або з максимальною затримкою до семи календарних днів;
- «слабким»: якщо заборгованість за кредитом прострочена від 8 до 90 днів та відсотки/комісії за ним сплачуються з максимальною затримкою від 8 до 30 днів; або кредит пролонговано з пониженням класу позичальника на строк від 91 до

180 днів, але відсотки/комісії сплачуються в строк або з максимальною затримкою до 30 днів;

- «незадовільним»: якщо заборгованість за кредитом прострочена понад 90 днів; або кредит пролонговано з пониженням класу позичальника понад 180 днів;

б) за станом погашення позичальником — фізичною особою кредитної заборгованості та відсотків/комісії за ним обслуговування боргу є:

- «добрим»: якщо заборгованість за кредитом і відсотками/комісією за ним сплачуються в установлені строки або з максимальною затримкою до семи календарних днів (або з максимальною затримкою до 30 днів у разі документально підтверджених фактів відрядження, хвороби тощо); або кредит пролонговано без пониження класу позичальника та відсотки/комісії за ним сплачуються в установлені строки або з максимальною затримкою до семи календарних днів (або з максимальною затримкою до 30 днів у разі документально підтверджених фактів відрядження, хвороби тощо); або кредит пролонговано з пониженням класу позичальника на строк до 90 днів та відсотки/комісії за ним сплачуються в установлені строки або з максимальною затримкою до семи календарних днів (або з максимальною затримкою до 30 днів у разі документально підтверджених фактів відрядження, хвороби тощо);

- «слабким»: якщо заборгованість за кредитом прострочена (була прострочена) від 8 до 90 днів та відсотки/комісії за ним сплачуються (були сплачені) із затримкою від 8 до 30 днів (або з максимальною затримкою від 31 дня до 120 днів у разі документально підтверджених фактів відрядження, хвороби тощо); або кредит пролонговано з пониженням класу позичальника на строк від 91 дня до 180 днів, але відсотки/комісії сплачуються в строк або з максимальною затримкою до семи календарних днів (або з максимальною затримкою до 30 днів у разі документально підтверджених фактів відрядження, хвороби тощо);

- «незадовільним»: якщо заборгованість за кредитом прострочена понад 90 днів (або з максимальною затримкою до 120 днів у разі документально підтверджених фактів відрядження, хвороби тощо); або кредит пролонговано з пониженням класу позичальника понад 180 днів.

При визначенні групи кредитної операції також мають ураховуватися зміни початкових умов кредитної угоди щодо сум і строків погашення основного боргу і відсотків за ним (якщо такі зміни відбулися з погіршенням умов для кредитора).

Якщо позичальник має заборгованість одночасно за кількома кредитами, то оцінка обслуговування позичальником боргу ґрунтується на кредитній заборгованості, що віднесена до нижчої групи.

Зобов'язання за наданими гарантіями, поруками та аваліями за станом обслуговування боргу вважається «добрим» до часу їх виконання.

Обслуговування боргу не може вважатися «добрим», якщо заборгованість за кредитною операцією включає залишок рефінансованої заборгованості, тобто якщо відбувається погашення старої заборгованості за рахунок видачі нового кредиту.;

3) рівень забезпечення кредитної операції.

Класифікація кредитного портфеля за ступенем ризику визначається таким чином:

Фінансовий стан позичальника	Обслуговування боргу позичальником		
	добре	слабке	незадовільне
А	стандартне	під контролем	незадовільне
Б	стандартне	під контролем	субстандартне
В	субстандартне	субстандартне	субстандартне
Г	сумнівне	субстандартне	сумнівне
Д	сумнівне	сумнівне	безнадійне

До категорій «стандартних» та «під контролем» кредитних операцій не можуть належати пільгові кредити.

Під час класифікації операцій за врахованими векселями, крім оцінки фінансового стану визначеної банком зобов'язаної за векселем особи, також ураховується строк погашення заборгованості.

Якщо заборгованість за простроченими векселями прострочена не більше ніж 30 днів, то така кредитна операція не може бути класифікована вище ніж «сумнівна».

Заборгованість за простроченими векселями зі строком прострочення більше ніж 30 днів має належати до категорії «безнадійна».

Під час визначення розміру резерву за врахованими векселями сума, що підлягає резервуванню, визначається, виходячи з урахованої вартості векселя (суми фактично наданих кредитних ресурсів за врахованими векселями) незалежно від його виду (дисконтний або процентний).

Оцінка якості кредитної операції здійснюється до часу виконання позичальником/контрагентом зобов'язання за нею (надходження коштів) незалежно від виду зобов'язання (або його заміни на інший вид).

При класифікації кредитних операцій за ступенями ризику і віднесенні їх до груп, за якими розраховується резерв за факторингом, наданими зобов'язаннями (аваль), виконаними гарантіями та поруками, враховується строк погашення заборгованості, а саме:

- «стандартна» — заборгованість, за якою строк погашення чи повернення, передбачений договірними умовами (за векселем), ще не настав, або зобов'язання (у т. ч. аваль), строк виконання за якими ще не настав;
- «сумнівна» — заборгованість за факторинговими операціями (за основним боргом чи черговим платежем) та за виконаними (сплаченими) банком гарантіями і поруками (у т. ч. авалем) становить до 90 днів з дня виконання зобов'язання (платежу), передбаченого договірними умовами (векселем);
- «безнадійна» — заборгованість за факторинговими операціями (основним боргом чи черговим платежем) та за гарантіями і поруками (у т. ч. авалем), виконаними (сплаченими) банком, за якими клієнт не виконав своїх зобов'язань із строком більше ніж 90 днів після настання строку платежу, передбаченого договірними умовами (векселем).

3. Аналіз структури та якості кредитного портфеля банку

Службовці цієї ділянки кредитного департаменту комерційного банку проводять систематичний аналіз кредитного портфеля (сукупності всіх кредитних угод) за різними критеріями (напрямами).

Серед них можна виділити такі:

- *галузева ознака, форма власності позичальника (державна, кооперативна, приватна);
- *вид кредиту (короткостроковий, довгостроковий);
- * спосіб забезпечення повернення кредиту (гарантія, страхування, застава, інше);
- * розмір кредиту (великий кредит, максимальний ризик на одного позичальника — максимальна величина суми кредитів, наданих одному позичальнику).

На основі аналізу кредитного портфеля за цими критеріями (напрямами) робиться висновок щодо ступеня його диверсифікації в цілому та за кожним напрямком зокрема.

Аналіз питомої ваги пролонгованих та прострочених кредитів, які разом утворюють групу проблемних кредитів, у загальній сумі кредитного портфеля дозволяє зробити висновок щодо якості кредитного портфеля, а аналіз питомої ваги позик під контролем, субстандартних, сумнівних і безнадійних кредитів у загальній сумі проблемних кредитів дає змогу оцінити якість проблемних кредитів комерційного банку.

Завданням службовців ділянки управління ризиками кредитного департаменту при проведенні аналізу кредитного портфеля комерційного банку є визначення ступеня його ризикованості. Даний показник характеризує надійність та ліквідність комерційного банку, тобто його спроможність виконати свої зобов'язання перед вкладниками.

Найпростішим способом визначення ступеня ризикованості кредитного портфеля є визначення середньозваженої величини ризиків за кожною кредитною угодою, де вагами виступають частки сум кредитних угод у загальній сумі кредитного портфеля. Це означає, що слід визначати взаємопов'язаність галузей позичальників (наприклад, вугільна промисловість та електроенергетика тісно пов'язані між собою) й самих позичальників (чи існують між ними господарські зв'язки і відносини, які відображаються у фінансових розрахунках).

Результатом такої роботи має стати коефіцієнт корельованості кожної кредитної угоди з іншими кредитними угодами, який має враховуватися при визначенні ступеня ризикованості кредитного портфеля комерційного банку.

4. Ефективність управління кредитним портфелем банку.

Банку важливо мати кредитний портфель, не схильний у великій мірі до одного конкретного ризикового чинника. Ми розглянемо питання управління кредитним портфелем і розглянемо безліч аспектів бізнесу, як фінансових, так і тих що не відносяться до фінансів, які повинен проаналізувати кредитний банкір з точки зору загального кредитного ризику.

Для боротьби з неможливістю передбачити точну міру ризику для кожного окремого підприємства, банки намагаються тримати загальний ризик в певних рамках, **використовуючи методи, приведені нижче:**

- збалансовані портфелі;
- процедури, призначені для прийняття кредитних рішень;
- нагляд та аудиторський контроль;
- процедури, супроводжуючі дефолт.

Чинники, які повинні бути розглянуті при загальному балансуванні портфелів:

- місцезнаходження;
- галузь;
- послуги;
- валюта.

Збалансованість портфеля за регіонами дуже важлива по ряду причин:

1. Міжнародні банки не хочуть понадміру залежати від однієї певної країни, оскільки міра їх ризику в кожній країні сильно залежить від розвитку політичної, економічної і законодавчої ситуації в ній. Диверсифікація портфеля між країнами допомагає банку краще справлятися з несприятливими обставинами в будь-якій країні.
2. Всередині країни окремі регіони можуть понадміру залежати від певних галузей (наприклад, сільського господарства), які, в свою чергу, можуть бути схильні до впливу особливих чинників, таких як кліматичні умови. Очевидно, що для банку не буде дуже передбачливим мати портфель кредитів, який значною мірою сильно залежить від погоди в певному регіоні.
3. Аналогічно, окремі регіони можуть страждати від яких-небудь погіршень в регіональній економіці. Наприклад, найбільше підприємство в регіоні, працююче в поганих для торгівлі умовах, може бути вимушено знизити рівень своєї активності або навіть повністю припинити свою діяльність. Це, в свою чергу, сильно вплине на положення постачальників товарів і послуг, роздрібних торговців і т. д. в регіоні. Необхідність балансування кредитного портфеля між різними галузями очевидна.

Ситуація в кожній окремій галузі може погіршитися по ряду причин.

Перерахуємо деякі з них:

- мода / Незадовільнений попит;
- конкуренція;
- старіння / технічні інновації;
- доступність сировини;
- закупівельні ціни.

Банки, що займаються міжнародною діяльністю, повинні обережно відноситися до валютного ризику. Зміни на валютних ринках протягом останніх декількох років переконують нас в тому, на скільки складно прогнозувати їх розвиток. Банки повинні дуже ретельно балансувати валюту і кожний раз переконуватися в тому, що їх клієнти не особливо схильні до ризику, пов'язаного з певною іноземною валютою.

Якщо кредитний аналітик або менеджер по взаємовідносинах розгляне кожний з перерахованих питань, то він отримає хороше уявлення про позичальника і про те, що може статися з позичальником в найближчому майбутньому. Природно, що чим більше термін, на який видається кредит, тим менш точний прогноз, і отже, більше ризик кредитування.

Нижче зображена схема, що використовується для аналізу найбільш актуальної фінансової інформації, що надається позичальником. Однак, ми завжди повинні мати внаслідок, що голі цифри не мають ніякого сенсу без їх зіставлення з тенденціями розвитку, існуючими в галузі нормативами і т. д.

*Активність

- *Зростання продаж Рентабельність*
- *Валова маржа прибутку*
- *Операційна маржа прибутку*
- *Маржа чистого прибутку Ліквідність*
- *Поточна*
- *Миттєва*

Показники робочого капіталу

- *Час отримання грошових коштів на рахунках*
- *Час обігу товару на складі*
- *Період сплати по рахункам Структура капіталу*
- *Загальна капіталізація*
- *Банківська капіталізація*

Розглянувши всі ці чинники, як фінансові, так і нефінансові, ми повинні бути спроможні зробити деякі обґрунтовані висновки про стан позичальника в найближчому майбутньому. Ці висновки повинні лягти в основу обчислення можливості повернення існуючих і майбутніх кредитів.

Тема 9

Створення резерву для покриття можливих втрат від кредитних операцій

1. Сутність резерву для відшкодування можливих втрат від кредитних операцій банків
2. Критерії прийняття забезпечення за кредитними операціями при розрахунку резервів
3. Порядок розрахунку резерву під кредитні ризики
4. Порядок використання резервів для покриття можливих втрат від кредитних операцій

1. Сутність резерву для відшкодування можливих втрат від кредитних операцій банків

Формування резервів для покриття можливих втрат від кредитних операцій є одним із засобів підвищення надійності та стабільності банківської системи, захисту інтересів кредиторів і вкладників банків.

Практика формування резервів під кредитні ризики в Україні почалася у 1995р., але на той час не були чітко визначені джерела формування резерву під кредитні ризики, що призвело до значних розбіжностей між реальним і балансовим капіталом банку.

Протягом останніх років з метою підвищення ефективності механізму формування резервів під кредитні операції, вдосконалюється система оцінки кредитного ризику: з певною періодичністю переглядаються критерії класифікації кредитів, додаються нові характеристики, врахування яких дозволяє більш точно визначити розмір резерву (строк

погашення кредиту, кількість пролонгації, вид і вартість застави, ступінь ризику країни-позичальника та ін.).

Крім того, коригуються ставки, за якими здійснюється відрахування до резерву за кожною групою кредитів.

На сьогодні порядок формування і використання резерву для покриття можливих втрат за кредитними операціями банків регламентується Положенням НБУ "Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків", затвердженим постановою від 6 липня 2000 р. № 279 (зі змін, і доп.).

Резерв для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків (резерв під кредитні ризики) є спеціальним резервом, необхідність формування якого зумовлена кредитними ризиками, притаманними банківській діяльності. **Створення резерву під кредитні ризики** — це визнання витрат для відображення реального результату діяльності банку з урахуванням погіршення якості його активів або підвищення ризиковості кредитних операцій.

Банки самостійно визначають рівень ризику кредитних операцій з урахуванням результатів оцінки кредитоспроможності позичальників і вартості забезпечення за кредитом.

Об'єктом резервування для покриття можливих втрат від кредитних операцій банку є:

- кошти на кореспондентських рахунках, відкритих в інших банках, і строкові депозити, розміщені в інших банках;
- вимоги, придбані за операціями факторингу;
- гарантії, поручительства, підтверджені акредитиви, акцепти та авалі;
- кредити, надані за врахованими векселями суб'єктам господарювання та фізичним особам;
- кредити овердрафт;
- кредити, надані за операціями РЕПО суб'єктам господарювання;
- кредити, надані органам державної влади та місцевого самоврядування, суб'єктам господарювання, фізичним особам і банкам;
- зобов'язання з кредитування, надані банкам і клієнтам;
- сумнівна заборгованість за кредитами, наданими клієнтам, за депозитами, розміщеними в інших банках, за виплаченими гарантіями та врахованими векселями.

Не здійснюється формування резерву під кредитні ризики:

- за бюджетними кредитами — бюджетні кошти, які розміщені банком у вигляді кредитів на підставі договору з розпорядником цих коштів, за якими банк не несе кредитного ризику;
- кредитними операціями між установами в системі одного банку (для банків зі 100-відсотковим іноземним капіталом — за кредитними операціями з материнською компанією, якщо ця компанія має кредитний рейтинг не нижчий, ніж "інвестиційний клас");
- операціями фінансового лізингу, якщо об'єктом цих операцій є нерухоме майно;
- коштами, що розміщені банком на умовах субординованого боргу;
- позабалансовими зобов'язаннями з кредитування, за якими банк не повинен надавати кошти за першою вимогою контрагента (тобто за якими банк не несе ризику);
- коштами в іноземній валюті, що перераховані НБУ за операціями прямого РЕПО.

Чистий кредитний ризик — це валовий кредитний ризик, класифікований за ступенем ризику і зменшений на взяте забезпечення (в абсолютних показниках).

Валовий кредитний ризик для кредитора — це загальна заборгованість за кредитними операціями.

З метою реальної оцінки доходів і визначення розміру регулятивного капіталу банку встановлюється порядок формування та використання резерву під прострочені та сумнівні щодо отримання доходи за кредитними операціями.

Нараховані доходи за кредитними операціями вважаються простроченими, якщо платіж із погашення відсотків за кредитом прострочено понад **31** день.

Нараховані доходи за кредитними операціями банків вважаються сумнівними щодо отримання, якщо платіж за основним боргом прострочений понад **180** днів або платіж із погашення відсотків за кредитом — понад **60** днів.

Об'єктом резервування є:

- прострочені нараховані доходи за коштами на кореспондентських рахунках банку, за строковими вкладками (депозитами), що розміщені в інших банках, за кредитами, наданими іншим банкам;
- сумнівна заборгованість за нарахованими доходами за міжбанківськими операціями;
- прострочені нараховані доходи за кредитами, що надані органам державної влади та місцевого самоврядування;
- прострочені нараховані доходи за кредитами, наданими клієнтам;
- сумнівна заборгованість за нарахованими доходами за операціями з клієнтами;
- прострочені нараховані доходи за кредитами, що надані за врахованими векселями;
- прострочені нараховані доходи за вимогами, що придбані за операціями факторингу із суб'єктами господарювання, тощо.

Формування резерву під прострочені та сумнівні щодо отримання нараховані доходи банки здійснюють щомісяця в розмірі **фактичної заборгованості** за станом на перше число місяця, наступного за звітним.

Заборгованість за простроченими і сумнівними щодо отримання нарахованими доходами належить до нестандартної заборгованості за кредитом.

Резерви формуються щомісяця в повному обсязі за групами ризику з урахуванням сум заборгованостей за кредитними операціями (у тому числі надані зобов'язання з кредитування) станом на перше число місяця, наступного за звітним. Резерв під кредитні ризики формується в тій валюті, в якій враховується заборгованість. Банки зобов'язані складати і подавати до територіального управління Національного банку України відповідну звітність про класифікацію кредитних операцій, створення резервів та їх використання: форми № 302 "Звіт про класифіковані кредитні операції за формами власності" та № 604 "Звіт про розрахунок резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків". Звіти за цими формами складаються на підставі рішення кредитного комітету про класифікацію кредитів за критеріями ризику.

2. Критерії прийняття забезпечення за кредитними операціями при розрахунку резервів

У банківській практиці виокремлюють такі види забезпечення за кредитом, як безумовні гарантії та предмети застави.

До безумовних гарантій, що беруться для розрахунку резерву під кредитні ризики, належать гарантії: — Кабінету Міністрів України;

- банків, які мають офіційний кредитний рейтинг не нижчий, ніж "інвестиційний клас";
- урядів країн категорії "А";
- міжнародних багатосторонніх банків (МБРР та ЄБРР);
- забезпечені гарантії банків України.

Країнами, що належать за визначенням міжнародних рейтингових агентств до категорії "А", є: Австралія, Австрія, Бельгія, Велика Британія, Греція, Данія, Ірландія, Ісландія, Іспанія, Італія, Канада, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Нова Зеландія, Норвегія, Португалія, Сполучені Штати Америки, Туреччина, Фінляндія, Франція, Швейцарія, Швеція, Японія.

Як предмети застави можуть бути прийняті майно та майнові права позичальника чи майнових поручителів (третіх осіб), а саме:

- майнові права на грошові депозити, що розміщені в банку, який має офіційний кредитний рейтинг не нижчий, ніж "інвестиційний клас";
- іменні ощадні сертифікати, що випущені банком-кредитором, або майнові права на грошові кошти позичальника чи майнового поручителя, що розміщені на депозиті в банку-кредиторі, за умови безперечного контролю та доступу банку-кредитора до цих коштів у разі невиконання позичальником кредитної угоди;
- дорогоцінні метали, які належать позичальнику і зберігаються в банку-кредиторі;
- державні цінні папери;
  - недержавні цінні папери — облігації та акції підприємств, що мають активний ринок, ощадні сертифікати на пред'явника, випущені банком-кредитором, ощадні сертифікати інших банків, інвестиційні сертифікати;
- зареєстроване нерухоме майно;
  - рухоме майно (майно в матеріальній формі, яке не є нерухомістю);
- інші майнові права.

Не приймаються до розрахунку резерву майнові права на грошові кошти банку, який одночасно є позичальником і кредитором та кошти якого розміщені в банку-кредиторі на умовах, подібних до отриманих у нього кредитам або залученим депозитам. До таких умов може належати сума, строк, вид валюти кредиту або депозиту.

У разі здійснення кредитних операцій в іноземній валюті з фізичними особами до розрахунку резерву під кредитні ризики приймаються майнові права на грошові депозити або іменні депозитні сертифікати, випущені банком-кредитором, нерухоме майно, майнові права на майбутнє нерухоме майно, що належить до житлового фонду, транспортні засоби та банківські метали.

У разі здійснення кредитних операцій з нерезидентами (крім банківських установ і фізичних осіб, які оформили дозвіл на працевлаштування в Україні або які є працівниками розташованих на території

За операціями з розміщення та залучення грошових коштів між двома банками, що здійснюються в різних валютах в еквівалентній сумі та на однакові строки (встановлені під час укладання договору), до розрахунку резерву під кредитні ризики приймаються майнові права на такі грошові кошти за умови обов'язкового оформлення договору застави на всю суму цих коштів.

До розрахунку резерву під кредитні ризики предмети застави приймаються за ринковою вартістю. Якщо предметом застави є цінні папери, то їхня вартість визначається відповідно до положень, визначених Положенням НБУ "Про порядок визначення справедливої вартості та зменшення корисності цінних паперів» затвердженим постановою від 17 грудня 2003р №561.

Безумовні гарантії беруться до розрахунку резервів під кредитні ризики за такими коефіцієнтами:

- Кабінету міністрів України;
- Урядів країн категорії «А»;
- Міжнародних багатосторонніх банків;
- Банків з рейтингом не нижче, ніж «інвестиційний клас», забезпечені гарантії банків України.

Предмети застави беруться до розрахунку резерву під кредитні ризики з урахуванням таких коефіцієнтів:

Майнові права на грошові депозити, іменні депозитні сертифікати, випущені банком-кредитором, майнові права на грошові кошти за операціями розміщення, залучення коштів між двома банками, що здійснюються в різних валютах;

- Банківські метали;
- Державні цінні папери;

- Недержавні цінні папери;
- Нерухоме майно що належить до житлового фонду за кредитами;
- Інші майнові права.

За операціями фінансового лізингу, об'єктами якого є рухоме майно, до розрахунку резерву береться вартість об'єкта фінансового лізингу залежно від строку його перебування в лізингоодержувача.

Відсоток вартості об'єкта фінансового лізингу, що береться для розрахунку чистого кредитного ризику

Загальною вимогою до розміру забезпечення за кредитною операцією є перевищення його ринкової вартості порівняно із сумою основного боргу та відсотків за ним з урахуванням обсягу можливих витрат на реалізацію застави в разі невиконання позичальником своїх зобов'язань.

Категорія кредитної операції	Відсоток вартості об'єкта фінансового лізингу, що береться до розрахунку чистого кредитного ризику за окремою кредитною операцією, залежно від строку його перебування в лізингоодержувача		
	до 1 року	від 1 до 2 років	від 2 років і більше
<i>"Стандартні"</i>	80	65	50
<i>"Під контролем"</i>	80	65	50
<i>"Субстандартні"</i>	60	50	35
<i>"Сумнівні"</i>	20	10	5
<i>"Безнадійні"</i>	0	0	0

Банки мають проводити перевірку стану заставленого майна та за потреби переглядати його вартість щокварталу або у разі кожної пролонгації кредитного договору. У випадку, коли не здійснюється перевірка стану заставленого майна, а також немає документів, що засвідчують наявність і стан забезпечення, банк зобов'язаний формувати резерв під кредитні ризики на всю суму основного боргу.

Крім того, банки мають визначити графік проведення перевірки стану заборгованості за короткостроковими споживчими кредитами в розмірі, еквівалентному 2 тис. євро, що надані позичальникам — фізичним особам, які належать за фінансовим станом до класу "А" чи "Б" та за станом обслуговування боргу класифіковані за групою "добре".

Періодичність і порядок перевірки стану заставленого майна визначаються у внутрішніх положеннях банку залежно від виду та якості забезпечення, що приймається для покриття ризику за кредитними операціями, і можливості його зберігання.

3. Порядок розрахунку резерву під кредитні ризики

Розмір резерву під кредитні ризики визначається шляхом зважування чистого кредитного ризику на встановлений коефіцієнт резервування за відповідною категорією кредитної операції.

Резерв кредитних ризиків за операціями в іноземній валюті, що проводяться на міжбанківському ринку, формується за коефіцієнтами резервування 1, 5, 20, 50, 100 % відповідно до категорії кожної окремої операції без додаткової оцінки надходжень позичальника в іноземній валюті.

Під час розрахунку резерву з урахуванням ризику країни чистий кредитний ризик зважується на один із двох коефіцієнтів резервування, що є більшим:

- або коефіцієнт резервування за ступенем ризику залежно від категорії кредитної операції;
- або коефіцієнт резервування за ризиком країни позичальника.

Для врахування ризику країни при розрахунку резерву за коштами на кореспондентських рахунках, які відкриті *інших* банках, депозитами до запитання в Інших банках і сумнівною заборгованістю за ними використовується встановлений міжнародними рейтинговими агентствами рейтинг, який підтверджено в бюлетені однієї з провідних

При цьому має також враховуватися прогноз зміни рейтингу, який може бути:

- "позитивним" — свідчить про те, що рейтинг може підвищитися;
- "негативним" — свідчить про те, що рейтинг може знизитися;
- "стабільним" — свідчить про малу ймовірність змін;
- "таким, що розвивається" — свідчить про можливе підвищення або зниження;
- "NNI" — нейтральний¹.

Банки, в яких відкрито кореспондентські рахунки, поділяються за групами відповідно до рейтингу країни, що визначається міжнародними рейтинговими агентствами.

Розмір резерву за кредитними операціями, що здійснюються на міжнародному ринку, визначається шляхом зважування суми грошових коштів на кореспондентському рахунку окремого банку, на відповідний коефіцієнт резервування.

Коефіцієнти резервування за групами банків, у яких розміщені грошові кошти на кореспондентських рахунках або депозитних рахунках до запитання

Групи банків, у яких відкрито кореспондентський рахунок	Коефіцієнт резервування, %
1	0
2	2
3	10
4	20
5	30
6	40
7	50
8	100

Під час встановлення розміру резерву за врахованими вексями сума, що підлягає резервуванню, визначається відповідно до врахованої вартості векся та амортизації дисконту.

Резерв під кредитні ризики розраховується та формується головним банком і його філіями. За повноту формування резервів відповідальність несе головний банк. Сума резервів під стандартну та нестандартну заборгованість за кредитом обліковується на контрактивних рахунках банку.

Контрактивні рахунки — це контрарні рахунки, які використовуються для регулювання показників активних рахунків. Операції за цими рахунками відображаються за методами відображення операцій за пасивними рахунками.

Критерії, що використовуються банками при класифікації кредитного портфеля, а також у процедурах прийняття і виконання рішень щодо формування та використання резерву під кредитні ризики, мають відображатися у відповідних документах банку, що визначають його кредитну політику.

Контроль за повнотою сформованого резерву здійснюється за даними місячного балансу банку.

Нараховані доходи, визнані згідно з чинним законодавством безнадійними щодо отримання, списуються за рішенням правління банку за рахунок резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями.

4. Порядок використання резервів для покриття можливих втрат від кредитних операцій

Резерв під кредитні ризики використовується лише для покриття збитків за безнадійною кредитною заборгованістю банку.

Безнадійною визнається заборгованість за кредитом, яка відповідає таким вимогам:

- заборгованість за зобов'язаннями, за якою минув строк позовної давності;
  - заборгованість, яка не була погашена внаслідок недостатності майна фізичної чи юридичної особи, оголошеної банкрутом у встановленому законодавством порядку, або юридичної особи, що ліквідується;
  - заборгованість, яка не була погашена внаслідок недостатності коштів, одержаних від продажу на відкритих аукціонах (публічних торгах) майна позичальника, переданого в заставу як забезпечення заборгованості за кредитом, за умови, що інші юридичні дії кредитора щодо примусового стягнення іншого майна позичальника не привели до повного покриття заборгованості;
  - заборгованість, стягнення якої стало неможливим у зв'язку з дією обставин непереборної сили, стихійного лиха (форс-мажору), підтверджених у порядку, передбаченому законодавством;
- прострочена заборгованість померлих фізичних осіб, а також визнаних у судовому порядку безвісно відсутніми, померлими або недієздатними, а також прострочена заборгованість фізичних осіб, засуджених до позбавлення йолі, заборгованість за зобов'язаннями, за якою минув строк позовної давності, та ін.

Рішення про визнання заборгованості за кредитом безнадійною приймається відповідним кредитним органом банку на підставі висновків, наданих кредитним відділом за погодженням з іншими профільними підрозділами.

Рішення про списання безнадійної заборгованості за кредитом за рахунок резерву під нестандартну заборгованість приймається правлінням банку. Порядок відшкодування безнадійної кредитної заборгованості банку за рахунок резерву під нестандартну заборгованість регламентується ст. 12 Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств".

Банк має право списати безнадійну заборгованість за кредитом за рахунок резерву під нестандартну заборгованість у разі:

- а) звернення до суду з позовом (заявою) про стягнення заборгованості з боржника або про порушення справи про його банкрутство чи стягнення заставленого ним майна;*
- б) вчинення нотаріусом за поданням банку виконавчого напису про стягнення заборгованості з боржника або заставленого майна.*

Заборгованість, забезпечена заставою, погашається у порядку, передбаченому нормами Закону України "Про заставу".

Заставодержатель має право відшкодувати за рахунок резерву під нестандартну заборгованість частину заборгованості, що залишилася непогашеною внаслідок недостатності коштів, одержаних банком від продажу заставленого майна, та за умови, що інші юридичні дії щодо примусового стягнення іншого майна позичальника не привели до повного покриття заборгованості. Продаж майна, переданого у заставу, здійснюється лише через аукціони.

Прострочена заборгованість підприємств, установ і організацій, на майно яких не може бути звернено стягнення (або тих, що не підлягають приватизації) згідно із законодавством України, відшкодовується за рахунок резерву під нестандартну заборгованість у разі, якщо протягом 30 календарних днів з моменту її виникнення зазначена заборгованість не була відшкодована коштами Державного бюджету України чи відповідних місцевих бюджетів або компенсована в будь-який інший спосіб.

Безнадійна заборгованість, яка виникла внаслідок неспроможності боржника погасити заборгованість у зв'язку з дією обставин непереборної сили або стихійного лиха (форс-

мажору), відшкодовується за рахунок резерву під нестандартну заборгованість за умов наявності одного з таких документів:

— підтвердження Торгово-промислової палати України про настання обставин непереборної сили чи стихійного лиха на території України або підтвердження уповноважених органів іншої держави, легалізованих консульськими установами України, у разі настання обставин непереборної сили чи стихійного лиха на території такої держави;

— рішення Президента України про запровадження надзвичайної екологічної ситуації в окремих місцевостях України, затверджене Верховною Радою України, або рішення Кабінету Міністрів України про визнання окремих місцевостей України потерпілими від повені, посухи, пожежі та інших видів стихійного лиха, включаючи рішення щодо визнання окремих місцевостей потерпілими від несприятливих погодних умов, які спричинили втрату врожаю сільськогосподарських культур в обсягах, які перевищують 30 % від середнього врожаю за попередні п'ять календарних років.

Прострочена заборгованість фізичних осіб, визнаних у судовому порядку безвісно відсутніми або померлими, відшкодовується за рахунок резерву під нестандартну заборгованість за умови, якщо рішення суду про визнання фізичних осіб безвісно відсутніми або померлими було прийнято пізніше від дати укладання кредитної угоди.

Прострочена заборгованість за договорами, визнаними у судовому порядку повністю або частково недійсними з вини позичальника, відшкодовується за рахунок резерву під нестандартну заборгованість у разі, якщо позичальник не погашає заборгованості за такими договорами протягом 30 календарних днів з дня ухвалення судом рішення про визнання їх повністю або частково недійсними.

Прострочена заборгованість фізичних осіб, стосовно яких оголошено розшук у порядку, передбаченому Кримінально-процесуальним кодексом України, відшкодовується за рахунок резерву під нестандартну заборгованість у разі, якщо протягом 180 календарних днів з дня оголошення розшуку місцеперебування такої фізичної особи не встановлено. *Прострочена заборгованість юридичних осіб, стосовно керівників яких оголошено розшук* у порядку, передбаченому Кримінально-процесуальним кодексом України, відшкодовується за рахунок резерву під нестандартну заборгованість у разі, якщо протягом 180 календарних днів з дня оголошення розшуку місцеперебування цих осіб не встановлено.

Банки зобов'язані продовжувати претензійну роботу з клієнтами щодо повернення ними боргу, списаного за рахунок резерву під нестандартну заборгованість за кредитом, протягом усього строку позовної давності.

Тема 10

Особливості кредитування підприємств АПК

1. Система пільгового кредитування підприємств АПК
2. Організація процесу кредитування сільгоспвиробників
3. Напрями стимулювання кредитування АПК у сучасних умовах економічного

розвитку

1. Система пільгового кредитування підприємств АПК

Історично Україна має потужний агропромисловий комплекс, який завжди забезпечував близько 90 % її продовольчих ресурсів. Агропромисловий комплекс (АПК) є органічним поєднанням сільського господарства і галузей промисловості, транспорту, торгівлі тощо, які обслуговують сільське господарство, постачають ресурси і доводять його продукцію до споживача.

Сучасний стан АПК визначають такі фактори:

- відсутність обґрунтованої концепції реформування і розвитку аграрного сектору країни та недосконала законодавча база проведення аграрної реформи;
- значне відставання агропромислового виробництва від інших галузей народного господарства за рівнем фон-дооцроєння праці;

- застарілі технології виробництва та використання морально і фізично зношеної техніки, що призводить до значних втрат врожаю;
- значні платежі в бюджет і особливо позабюджетні фонди призводять до скорочення прибутковості сільськогосподарських підприємств;
- зростання дебіторської заборгованості за реалізовану сільськогосподарську продукцію, що потребує вдосконалення системи розрахунків і додаткового фінансового забезпечення галузі;
- висока ризиковість галузі з відносно низьким рівнем прибутковості порівняно з іншими галузями економіки;
- уповільнена оборотність коштів на виробничій стадії у зв'язку з тривалим у часі технологічним процесом у землеробстві і тваринництві;
- відсутність відповідних механізмів регулювання аграрного ринку та підтримання цін на основні види сільськогосподарської продукції;
- відсутність дієвих механізмів захисту внутрішнього ринку та заходів щодо створення сприятливих умов для експорту сільськогосподарської продукції;
- поступове і нерівномірне нагромадження витрат;
- низький рівень інвестиційної привабливості.

Враховуючи ці та інші особливості, що впливають на розвиток галузі, сільськогосподарські товаровиробники не можуть забезпечити себе власними обіговими коштами у повному обсязі, у зв'язку з чим виникає потреба у залученні додаткових ресурсів, в основному за рахунок банківських кредитів.

Кредити, надані сектору нефінансових корпорацій за видами економічної діяльності						
Показники	Зміна у річному обчисленні, %					
	2008	2009	2010	2011		
				березень	червень	вересень
Усього	70.3	4.2	8.4	15.1	17.3	16.8
Сільське господарство	76.3	-9.7	2.0	16.5	22.2	28.4
Промисловість	60.1	1.2	18.8	25.1	18.8	11.3
Будівництво	85.4	6.1	3.6	6.1	3.5	4.4
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	52.3	6.3	5.3	10.7	14.5	18.9
ІВБГ	-16.1	0.4	11.1	8.5	9.0	10.5

Кому як не аграріям знати, як важко сьогодні працювати при обмеженому фінансуванні. Часи, коли банківські кредити вільно давалися, минули. А якщо навіть окремі банки їх видають, то відсотки просто вражаючі, та й вимоги до сільгосппідприємств стали більш жорсткими. Світова фінансово-економічна криза внесла свої корективи. І як наслідок, в Україні половина балансових звітів реструктуризована або неоплачена. Відповідно банки з великою пересторогою ставляться до видачі кредитів аграріям.

На кінець жовтня 2010 р. позики держави становили \$734 млрд, це приблизно 80% ВВП країни. У глобальному масштабі вони не збільшилися за останні два роки. Про це зауважив Жак МУНЬЄ, голова правління Каліон Банк Україна, виступаючи на міжнародній конференції, організованій УКАБ. З його слів, позики у сільськогосподарський сектор, який становить 17% виробництва країни, є відносно стабільними і сягають \$56 млрд.

Серед банків-лідерів, які активно надають кредити підприємствам АПК, можна назвати "Аваль" (надав близько 31 % від загальної суми кредитів, виданих сільгоспвиробникам), "Промінвестбанк" (близько 13 %), "Приватбанк" (близько 9 %), "Індекс-банк" і "Прокредитбанк". Найбільш привабливими є галузі агропромислового комплексу, пов'язані з вирощуванням і переробкою рослинницької продукції. Це пояснюється більш швидким оборотом капіталу в цих галузях і можливістю позичальників погашати кредити протягом 8—10 міс. із моменту їх видачі.

Кредитування сільського господарства потребує формування банками адекватної кредитної політики, яка б виходила зі статусу аграрного сектору і завдяки цьому створювала б пріоритетні умови для його розвитку.

Аграрному сектору притаманні особливості об'єктивного характеру, що позначаються на кредитних відносинах, а саме:

- подовжений цикл виробництва;
- підвищена кредитомісткість галузі;
- потреба у тривалих строках залучення кредитних ресурсів;
- необхідність швидкої переробки та реалізації виробленої продукції внаслідок неможливості зберігати її протягом тривалого часу;
- специфічність застави з погляду ліквідності та мінливості заставної вартості (зокрема землі та майна спеціалізованих виробництв);
- сезонність виробництва продукції, особливо у рослинництві;
- залежність від впливу погодних факторів рівня врожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин;
- низький рівень менеджменту, відсутність реального власника та кваліфікованого персоналу на сільськогосподарських підприємствах.

З метою стимулювання кредитування сільського господарства та в результаті посилення зусиль уряду щодо реформування аграрного сектору у 2000 р. в Україні була впроваджена система пільгового кредитування АПК, відповідно до якої кредити надаються не безпосередньо сільгоспвиробникам, а банкам, що беруть участь у програмі кредитування АПК, з частковим погашенням кредитних ставок за рахунок коштів державного бюджету.

Метою цієї системи було припинення постачань матеріально-технічних ресурсів на село через державні структури та забезпечення своєчасного виконання посівних робіт і збирання врожаю.

Кредитування здійснюється в напрямках, визначених Кабінетом Міністрів України, шляхом безпосереднього спрямування банками коштів на оплату розрахунково-платіжних документів, наданих позичальниками до сплати.

Система пільгового кредитування АПК поширюється:

- на цукрові та буряконасінневі заводи;
- зернозаготівельні та зернопереробні підприємства;
- підприємства та організації споживчої кооперації;
- сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, що займаються заготівлею і збутом сільськогосподарської продукції;
- спеціалізовані підприємства з виробництва м'яса свинини та птахогосподарства;
- підприємства та організації сільськогосподарського машинобудування, що займаються виробництвом і реалізацією сільськогосподарської техніки;
- інші підприємства агропромислового комплексу.

З метою стимулювання розвитку фінансової інфраструктури та збільшення доступу до кредитних ресурсів сільськогосподарських товаровиробників до списку кредиторів окрім банків також були включені кредитні союзи.

Банки для здійснення пільгового кредитування АПК можуть використовувати не тільки кошти, надані Національним банком, а й інші акумульовані ресурси. Кредитні союзи пропонують сільгоспвиробникам більш спрощену процедуру оформлення кредиту, але вимагають вищі відсоткові ставки за кредитами.

На сьогодні переважна частина кредитів, наданих сільгоспвиробникам, є короткостроковими (строком до 12 міс), що, як правило, спрямовані на забезпечення фінансування польових робіт, тоді як довгострокові кредити дають змогу вирішити проблему розширення виробництва та оновлення виробничих фондів.

Під час оформлення кредитних угод, що укладаються банками із сільськогосподарськими товаровиробниками та іншими підприємствами агропромислового комплексу, у договорі встановлюється відсоткова ставка, згідно з якою нараховується сума плати за користування кредитом на загальних підставах, і додатково зазначається:

* розмір часткової (компенсаційної) плати за користування кредитами банків (у відсотках), яка відшкодовується за рахунок коштів державного бюджету;

* розмір плати за користування кредитом (у відсотках), яку має сплатити банку позичальник.

Пільгові кредити надаються виключно на конкурсній основі у межах встановлених за регіонами лімітів для часткової компенсації ставки за кредитами за рахунок коштів державного бюджету, визначених Міністерством аграрної політики за погодженням із Міністерством фінансів. При видачі пільгового кредиту сільгоспвиробникам банки обов'язково враховують наявність гарантованих умов для їх погашення.

Ефективність дії цільової програми фінансової підтримки сільськогосподарських підприємств через систему здешевлення кредитів багато в чому залежить від механізму її практичної реалізації.

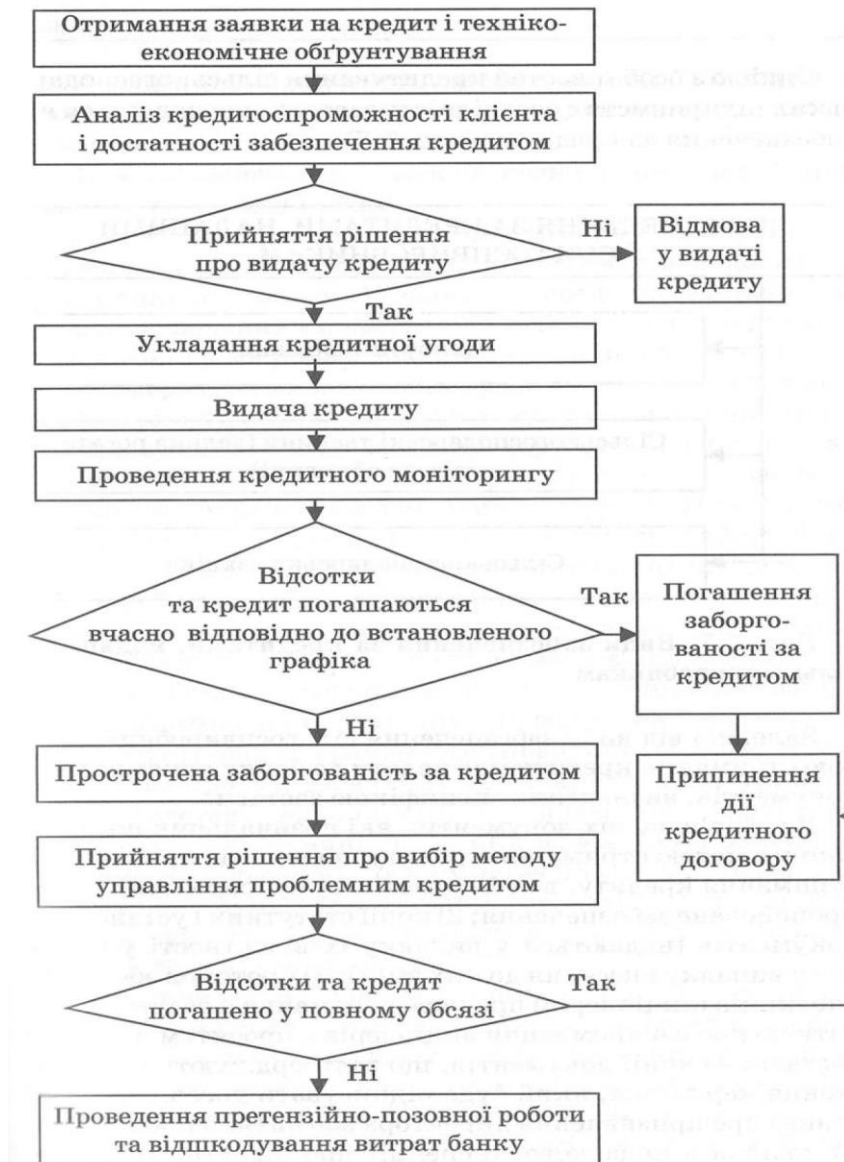
Отже, механізм часткової компенсації відсоткової ставки за кредитами, наданими сільгоспвиробникам, є надто громіздким внаслідок значної кількості учасників, що значно ускладнює процедуру отримання пільгового кредиту та збільшує час його оформлення банківськими установами.

Також до недоліків запропонованої системи кредитування АПК можна віднести:

- недостатність коштів державного бюджету, що виділяються на здешевлення кредитів для сільгоспвиробників занадто складна процедура оформлення пільгових кредитів, що затримує доступ сільськогосподарських підприємств до кредитних ресурсів;
- неповернення отриманих кредитів сільгоспвиробниками Усе це, зрозуміло, не стимулює банки до подальшого фінансування сільського господарства.

2. Організація процесу кредитування сільгоспвиробників

Організація процесу кредитування сільськогосподарських підприємств не відрізняється від кредитування інших суб'єктів господарювання.

Однією з особливостей кредитування сільськогосподарських підприємств є своєрідність застави, що надається як забезпечення за кредитом.

Види забезпечення за кредитами, наданими

Майбутній врожай

Сільськогосподарські тварини (велика рогата худоба або свині)

Сільськогосподарська техніка

Залежно від виду забезпечення сільгоспвиробник з метою отримання кредиту має подати до банку пакет певних документів, визначених специфікою застави.

До обов'язкових документів, які позичальник подає до банку з метою отримання кредиту, належать: 1) заявка на отримання кредиту, в якій вказано суму, строк, мету і запропоноване забезпечення;

2) копії статутних і установчих документів (надаються у випадку їх відсутності у банку або у випадку внесення до них змін);

3) протокол зборів засновників (акціонерів) про передачу майна в заставу з відміткою про ознайомлення акціонерів з проектом договору застави;

4) копії документів, що підтверджують повноваження керівника, який буде підписувати договір застави (наказ про призначення директора або витяг з протоколу);

5) довідка з податкової інспекції про відсутність податкової заборгованості у підприємства-заставника на дату укладання договору застави;

- б) довідка з Пенсійного фонду України про відсутність заборгованості;
- 7) страховий поліс на користь банку;
- 8) акт перевірки наявності забезпечення.

Крім зазначених документів позичальник надає інші документи на вимогу банку.

Так, у разі кредитування під заставу майбутнього врожаю сільськогосподарські підприємства надають до банку такі документи:

- 1) заяву на передачу в заставу врожаю із зазначенням номера поля та його площі;
- 2) додаток до протоколу зборів засновників (акціонерів) із зазначенням номера поля, його площі, врожайності, кількості врожаю (у тонах), переданого у заставу, заставної вартості (за тонну), суми загальної заставної вартості;
- 3) карту полів з розміщенням культур, переданих у заставу, завірену районним управлінням земельних ресурсів;
- 4) посвідчення (довідку) про якість засіяних культур від районної насінницької інспекції;
- 5) копії документів, що підтверджують обробіток полів, на яких засіяно врожай, переданий у заставу;
- 6) реєстр договорів оренди земельних паїв, завірений районною радою;
- 7) копії документів, що підтверджують наявність у сільськогосподарського підприємства техніки і приміщень, необхідних для збирання і збереження врожаю;
- 8) довідку з районного управління сільського господарства про середньорічну врожайність культур, переданих у заставу, за конкретним господарством (в окремих випадках — за останні три роки);
- 9) довідку з районного управління сільського господарства про кількість і вид засіяних культур, урожай яких передається в заставу;
- 10) звіт суб'єкта оціночної вартості про вартість, за якою може бути реалізований врожай.

Наступним етапом процесу кредитування є експертиза наданих документів, під час якої перевіряється наявність відповідних підписів, печаток, дат і вихідних номерів на документах, наданих управліннями сільського господарства, земельних ресурсів, статистики, Державною податковою адміністрацією України, Пенсійним фондом України, сільською радою та уповноваженим органом, що приймає рішення про надання в заставу майна. Також перевіряються повноваження керівника, якому доручається підписання кредитного договору і договору застави.

Якість насіння повинна відповідати нормам Державного стандарту України. Також, слід провести огляд складських приміщень, призначених для збереження врожаю, запросити копії договорів оренди та збереження, оглянути стан устаткування для очищення і обробітку врожаю, сільськогосподарської техніки, за допомогою якої здійснюватиметься збирання врожаю. У випадку відсутності або недостатньої кількості складських приміщень або сільськогосподарської техніки необхідно встановити, як керівництво планує це компенсувати.

Експертний висновок щодо оцінки забезпечення кредиту складається відповідно до діючих процедур. При підрахунку кількості врожаю, що буде передана в заставу, необхідно врахувати витрати: на сплату орендної плати пайовикам за користування землею; охорону площ з майбутнім урожаєм (у разі потреби); збирання врожаю третьою стороною (у випадку неповернення кредиту); збереження зібраного врожаю. Витрати мають бути переведені в товарну форму і вираховані з середньорічної врожайності. *Однією з умов кредитування сільгоспвиробників є страхування предмета застави.* У договорі страхування обов'язково має передбачатися пункт, що обумовлює виплату страхового відшкодування у разі настання страхового випадку на користь банку. *Строк договору страхування має дорівнювати строку дії договору застави. Страховий платіж здійснюється за рахунок заставника. Страхову компанію визначає банк.*

Перевагами сільськогосподарської продукції з погляду її заставної цінності є висока ліквідність, можливість стандартизації та здатність бути предметом біржової торгівлі. *Фактори, що впливають на ліквідність застави майбутнього врожаю, наведено у табл. 1*

Основні позитивні та негативні фактори, що впливають на ліквідність застави майбутнього врожаю

Культура	Позитивні фактори	Негативні фактори
<i>Ячмінь</i>	Високий експортний потенціал	Втрати врожаю від полеглості
<i>Пшениця</i>	Стабільний попит	Загибель посівів узимку
<i>Жито</i>	Стабільний попит	Загибель посівів узимку
<i>Просо</i>	Короткий вегетаційний період	Непостійний попит
<i>Горох</i>	Стабільний попит	Втрати від висипання, двофазне збирання
<i>Соя</i>	Високий експортний потенціал	Втрати при збиранні
<i>Гречка</i>	Стабільний попит	Втрати при збиранні, нестабільна врожайність
<i>Соняшник</i>	Високий експортний потенціал	Розкрадання врожаю на полі, негативний вплив попередньої культури
<i>Кукурудза</i>	Високий експортний потенціал	Високі затрати праці при збиранні, розкрадання врожаю на полі, необхідність сушіння
<i>Цукровий буряк</i>	Найбільший дохід з 1 га площі	Високі затрати праці й витрати при вирощуванні та збиранні

З метою забезпечення належного контролю за схоронністю предмета застави проводяться його перевірка і переоцінка впродовж строку дії договору застави відповідно до кредитних процедур. Застава зібраного врожаю може бути переоформлена як застава готової продукції (зібраних сільськогосподарських культур) з визначенням ідентифікуючих ознак зібраних культур за кількістю та місцем зберігання. Готову продукцію як предмет застави рекомендується зберігати на сертифікованих складах з оформленням простих або подвійних складських свідоцтв відповідно до Закону України "Про зерно та ринок зерна в Україні"¹.

У разі надання кредиту під заставу сільськогосподарських тварин, крім обов'язкових, позичальник має додатково подати до банку такі документи:

- 1) довідку про проведення досліджень на лейкоз, бруцельоз і туберкульоз;
- 2) довідку про проведення щеплень;
- 3) звіт про стаї тваринництва у регіоні;
- 4) довідку про оціночну вартість застави.

Як застава переважно приймаються велика рогата худоба (ВРХ) або свині.

При кредитуванні під заставу великої рогатої худоби приймаються такі групи тварин: корови, нетелі, телиці старші одного року, бички старші одного року, молодняк до одного року.

Банки віддають перевагу оборотному стаду — молодняку, яке у разі недостатності доповнюється основним стадом. Застава сільськогосподарських тварин, що належать до племінного стада, оформлюється з визначенням їх індивідуальних ознак.

При кредитуванні під заставу свиней банки приймають такі групи тварин: свиноматки, поросята до чотирьох місяців, ремонтний молодняк, тварини на відгодівлі. Найбільш

ліквідною заставою є молодняк віком 2—4 міс. і тварини на відгодівлі. Кабани-плідники, як правило, за заставу не приймаються. У разі прийняття свиней як застави також необхідно враховувати наявність кормів у господарстві, їх співвідношення з кількістю тварин, що прямо впливатиме на приріст ваги, зокрема у молодняку.

При визначенні необхідної для застави кількості сільськогосподарських тварин слід виходити з того, що їх балансова вартість відображає не реальну вартість, а лише собівартість вирощування. Як правило, чим збитковіше господарство, тим вища балансова вартість однієї голови тварини. Тому застава вартість сільськогосподарських тварин визначається за ринковою ціною живої ваги на дату оцінки для різних груп тварин. У разі зміни ринкової ціни банк має відкоригувати заставну ціну прийнятого забезпечення.

При укладанні договору застави в обов'язковому порядку мають бути вказані: незнижуваний залишок, чіткий перелік сільськогосподарських тварин з інвентарними номерами та категоріями. У випадку падежу або зменшення ваги сільськогосподарських тварин, що веде до зниження їх категорії, необхідно в договорі застави передбачити заміну предмета застави.

Обов'язковою умовою є страхування від падежу і хвороб заставлених сільськогосподарських тварин.

З метою контролю за станом застави банки мають здійснювати моніторинг облікового руху стада та кормів не рідше двох разів на місяць. Це пов'язано з тим, що за період застави у тварин можуть змінюватися параметри, за якими їх відносять до певної групи (наприклад, з молодняку до групи відгодівлі, продуктивного стада тощо). За результатами моніторингу складається інвентарний опис, в якому має бути зазначено балансову вартість, інвентарний номер, масть, породу, стать і вагу, що визначається в обов'язковому **порядку щомісяця**. Інвентаризаційний опис підписує комісія за участю керівників сільського господарства.

Кредитування під заставу сільськогосподарської техніки здійснюється з урахуванням дати випуску або інтенсивності експлуатації (пробігу). Так, як застава приймаються:

- трактори вітчизняного виробництва (в тому числі виробництва Російської Федерації, Білорусі) — не старше п'яти років із дати випуску, імпортного виробництва — не старше семи років із дати випуску;
- комбайни вітчизняного виробництва (в тому числі виробництва Росії) — не старше семи років з дати випуску, імпортного виробництва — не старше десяти років з дати випуску;
- борони, культиватори — не старше восьми років з дати випуску;
- плуги — не старше десяти років з дати випуску.

Для отримання кредиту під забезпечення сільгосптехніки позичальник, крім обов'язкових документів, має надати банку:

- 1) документи, що підтверджують право власності на цю техніку: договір купівлі-продажу; накладні на придбання; платіжне доручення на оплату; акт приймання-передачі;
- 2) довідку з Держтехнагляду за кожним видом сільгосптехніки про відсутність заборони на такий вид застави;
- 3) технічний паспорт.

Після укладання договору застави банк має накладати заборону на це майно в Державному реєстрі рухомого майна. Реєстрація здійснюється за рахунок заставника.

До основних рекомендацій щодо мінімізації кредитних ризиків, визначення переліку заходів, спрямованих на впровадження нових підходів і механізмів, які б могли збільшити для банків привабливість кредитування агропромислових підприємств, можна віднести формування дійової системи страхування ризиків, узгодження позицій з проблем упровадження іпотеки землі, створення ефективної системи роботи товарних бірж, впровадження механізму використання складських розписок.

3. Напрями стимулювання кредитування АПК у сучасних умовах економічного розвитку

Одним із напрямів стимулювання кредитування галузей АПК є використання строкових фінансово-кредитних інструментів — ф'ючерсних і форвардних контрактів, що мають певні переваги як для сільськогосподарських виробників, так і для банків. Використання строкових фінансово-кредитних інструментів дає сільгоспвиробникам можливість укласти кредитні угоди з банками до реального строку отримання кредитних коштів, забезпечуючи певну диверсифікацію своєї діяльності.

Використання ф'ючерсних контрактів означає, що покупець або продавець може купити право на придбання або продаж певної суми кредитних коштів у майбутньому на раніше визначених умовах. Форвардний контракт — подібний за суттю інструмент, проте застосовується лише в позабіржовій торгівлі. У сфері кредитування сільськогосподарських товаровиробників доцільно застосовувати саме форвардні контракти.

Придбавши форвардний контракт, сільськогосподарське підприємство-позичальник отримало б гарантію на одержання в майбутньому кредитних коштів за обумовленою відсотковою ставкою та у визначеному обсязі. Як цінний папір форвардний контракт можна перепродати іншій особі, однак лише за погодженням із банком-емітентом, який визначатиме кредитоспроможність цієї особи.

Запровадження механізму форвардного кредитування дало б можливість:

- знизити вартість кредиту (підприємство-позичальник сплачує певну частку відсотків у вигляді вартості форвардного контракту раніше, ніж одержує реальний кредит, що дає змогу банку-кредитору зменшити ставку відсотка за кредитом на суму кредитного ризику);
- вдосконалити систему планування діяльності сільгоспвиробників ;
- забезпечити безперервний процес виробництва сільськогосподарської продукції.

При використанні форвардного контракту прибуток банків-емітентів буде формуватися:

- від обороту грошей, що над ходитимуть у результаті продажу форвардних контрактів;
- у вигляді отриманих відсотків за кредити.

Для визначення вартості кредиту доцільно використовувати формулу, яка враховує передбачений законодавством механізм компенсації відсоткової ставки з боку Національного банку²: де VK — вартість кредиту; K — сума кредиту; C — строк кредитування; BC — відсоткова ставка за кредитом; BF — вартість форвардного контракту; CF — частка вартості форвардного контракту, яка входить до загальної вартості кредиту; OC — облікова ставка Національного банку України; CK — часткова компенсація відсоткової ставки за кредитом

Позичальник матиме вигоду лише за умови, коли вартість форвардного контракту не перевищуватиме суми відсотків, сплачених за користування кредитом¹:

Слід зазначити, що вартість форвардного контракту і зменшення суми платежів за відсотковою ставкою мають умовний характер і можуть змінюватися залежно від загальноекономічних чинників — темпів інфляції, рівня облікової ставки Національного банку, стану кредитного ринку, зміни нормативної бази тощо.

**5. ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ,
ЗАКОНОДАВЧО-НОРМАТИВНИХ АКТІВ**

ЗАКОНОДАВЧІ ТА НОРМАТИВНІ АКТИ

1. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. №2121-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Про заставу: Закон України від 02.10.1992 р. №2654-XII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні: Закон України від 30.10.1996 р. №448/96-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Про іпотеку: Закон України від 05.06.2003 р. №898-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати: Закон України від 19.06.2003 р. №979-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
6. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 р. №679-XIV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
7. Про фінансовий лізинг: Закон України від 16.12.1997 р. №723/97-ВР (в новій редакції від 11.12.2003 р. №1381-IV) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
8. Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 20.09.2001 р. №2740-III [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
9. Господарський кодекс України від 16.01.2003р. № 436-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
10. Конституція України прийнята на п'ятій сесії ВРУ від 28.06.1996 р. №2952-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
11. Інструкція про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України: Затв. Постановою Правління НБУ 12.12.2002 р. №502 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
12. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Затв. Постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р. №368 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
13. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Затв. Постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р. №368 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
14. Положення про валютний контроль: Затв. Постановою Правління НБУ від 08.02.2000 р. №49 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
15. Положення про визначення звичайної відсоткової ставки за депозит: Затв. Постановою Правління НБУ від 23.07.1997 р. №247 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
16. Положення про порядок здійснення банками операцій з векселями в національній валюті на території України: Затв. Постановою Правління

Національного банку України від 16.12.2002 р. №508 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

17. Положення про порядок формування і використання банками резерву для відшкодування можливих втрат від дебіторської заборгованості: Затв. Постановою Правління Національного банку України 13.12.2002 р. №505 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
18. Положення про порядок формування та використання банками резервного фонду: Затв. Постановою Правління Національного банку України від 08.08.2001 р. №334 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
19. Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків: Затв. Постановою Правління Національного банку України від 06.07.2000 р. №279 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

НАВЧАЛЬНА ЛІТЕРАТУРА

20. Адамин Б.П. Національний банк і грошово-кредитна політика : навч. посіб. — Тернопіль: Карт-бланш, 2002. — 278 с.
21. Алексеєнко М. Д. Капітал банку: питання теорії і практики : монографія. — К.: КНЕУ, 2002. — 276 с.
22. Аналіз ринку банківських послуг : навч. посіб. / Ред. В.Б.Захожай, С.С.Герасименко. — К.: МАУП, 2006. — 188 с.
23. Банківська справа : навч. посіб. / За ред. Р.І.Тиркала. — Тернопіль: Карт-Бланш, 2001. — 314 с.
24. Банківські операції : навч. посіб. / В.І. Капран, М.С. Кривченко, О.К.Коваленко, С.І.Омельченко. — К.: ЦНЛ, 2006. — 208 с.
25. Банківські операції : підручник / За ред. В.І.Міщенко, Н.Г.Слав'янської. — К.: Знання, 2004. — 727 с.
26. Банківські операції : підручник / За ред. д.е.н., проф. О.В. Дзюблюка. — Тернопіль: Вид-во ТНЕУ "Економічна думка", 2009. — 696 с.
27. Банківські операції : підручник. — 2-ге вид., випр. і доп. / А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна та ін.; За ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Мороза. — К.: КНЕУ, 2002. — 476 с.
28. Банковские риски / Под ред. О.И. Лаврушина, Н.И. Валенцевой. - М.: Кнорус, 2007. - 232 с.
29. Бездітко Ю.М. Валютне регулювання : навч. посіб. / Ю.М. Бездітко, О.О. Мануйленко, Г.А. Стасюк. — Херсон: ОЛДІ-плюс, 2009. — 272 с.
30. Боришкевич О.В. Валютне регулювання та контроль : навч. посіб. / О.В. Боришкевич, І.В. Краснова, В.С. Білошапка та ін. — К.: КНЕУ, 2008. — 400 с.
31. Бутук О.І. Валютно-фінансові відносини : навч. посіб. — К.: Знання, 2006. — 350 с.
32. Васильченко З.М. Комерційні банки: реструктуризація та реорганізація : монографія. — К.: Кондор, 2004. — 528 с.
33. Вовчак О. Д., Шпаргало Г. Є., Андрейків Т. Я. Платіжні системи : навч. посіб. — К.: Знання, 2008. — 341 с.

34. Вовчак О.Д. Кредит і банківська справа : підручник / О.Д. Вовчак, Н.М. Руцишин, Т.Я. Андрейків. — К.: Знання, 2008. — 564 с.
35. Грюнинг Х. ван, Брайович Братанович С. Анализ банковских рисков. Система оценки корпоративного управления и управления финансовым риском/ Пер. с англ. - М.: Весь мир, 2007. - 304 с.
36. Дзюблюк О.В. Валютна політика : підручник. — К.: Знання, 2007. — 422 с.
37. Зубок М. І. Безпека банківської діяльності : навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2002. — 190 с.
38. Івасів Б.С. Міжнародні розрахунки : підручник. — Тернопіль: Карт-Бланш, 2004. — 223 с.
39. Іпотека – практика застосування. — Харків: «Страйд», 2004. — 528 с.
40. Іпотечне кредитування : навч. посіб./ Під ред. О.С.Любунь. — К.: ЦНЛ, 2005. — 430 с.
41. Кочетков В. М. Забезпечення фінансової стійкості сучасного комерційного банку: теоретико-методологічні аспекти : монографія. — К.: КНЕУ, 2002. — 256 с.
42. Леончук І.Д. Операції центрального банку : навч. посіб. — К.: Алеут, 2005. — 143 с.
43. Луців Б.Л. Банківська діяльність у сфері інвестицій. — Тернопіль: Економічна думка, Карт-Бланш, 2001. — 320 с.
44. Любунь О.С. Система банківського менеджменту : навч. посіб. — К.: Кондор, 2007. — 356 с.
45. Любунь О.С., Кіреєв О.І., Денисенко М.П. Іпотечний ринок : підручник. — К.: Атіка, 2006. — 288 с.
46. Любунь О.С., Любунь В.С., Іванець І.В. Національний банк України: основні функції, грошово-кредитна політика, регулювання банківської діяльності : навч. посіб. — К.: ЦНЛ, 2004. — 351 с.
47. Лютий І.О., Солодка О.О. Банківський маркетинг : навч. посіб. — К.: Знання, 2006. — 395 с.
48. Мещеряков А.А. Організація діяльності комерційних банків : навч. посіб. — К.: ЦУЛ, 2007. — 608 с.
49. Михайлів З.В., Гаталяк З.П., Горбаль Н.І. Міжнародні кредитно-розрахункові відносини та валютні операції : навч. посіб. — Львів: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2004.
50. Міжнародні розрахунки та валютні операції : навч. посібник / О. І. Береславська, О. М. Наконечний, М. Г. Пясецька та ін.; За заг. ред. М. І. Савлука. — К.: КНЕУ, 2002. — 392 с.
51. Міщенко В.І. Банківські операції : підручник. — 2-ге вид., перероб. і доп. / В.І. Міщенко, Н.Г. Слав'янська, О.Г. Коренева. — К.: Знання, 2007. — 796 с.
52. Міщенко В.І., Кротюк В.Л. Центральний банк: організаційно-правові засади. — К.: Т-во «Знання», КОО, 2004. — 372 с.
53. Остапишин Т.П. Основи банківської справи: Курс лекцій. — 2-ге вид., стереотип. — К.: МАУП, 2001. — 112 с.
54. Петрашко Л.П. Валютні операції : навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2001. — 204 с.
55. Петрук О.М. Банківська справа : навч. посіб. / За ред. Ф.Ф.Бутинця. — К.: Кондор, 2004. — 461 с.

56. Пуховкіна М. Ф. Центральний банк і грошово-кредитна політика : Опорний конспект лекцій. — К.: КНЕУ, 1998. — 56 с.
57. Раєвський К. Є., Конопатська Л. В., Домрачев В. М. Банківський нагляд : навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. — К.: КНЕУ, 2003. — 174 с.
58. Романишин В., Уманцев Ю. Центральний банк і грошово-кредитна політика. — К.: Атіка, 2005. — 480 с.
59. Романова М.І. Основи банківської справи : навч. посіб. / М.І. Романова, Ж.В. Устюгова. — К.: ЦУЛ, 2007. — 168 с.
60. Руденко Л.В. Міжнародні кредитно-розрахункові і валютні операції : підручник. — К.: ЦУЛ, 2003.
61. Стрельбицька Л.М., Стрельбицький М.П. Основи безпеки банківської системи України та банківської діяльності : монографія. — К.: Кондор, 2004. — 600 с.
62. Центральний банк та грошово-кредитна політика : підручник / Кол. авт.: А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна, М. І. Савлук та ін.; За ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Мороза і канд. екон. наук, доц. М. Ф. Пуховкіної. — К.: КНЕУ, 2005. — 556 с.
63. Чижов Н.А. Управление клиентской базой банка. - М.: Альфа-Пресс, 2007. — 284 с.
64. Шевченко Р. І. Кредитування і контроль : навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. — К.: КНЕУ, 2002. — 183 с.
65. Шевченко Р.І. Банківські операції : навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. — К.: КНЕУ, 2000. — 160 с.

ІНТЕРНЕТ РЕСУРСИ

66. <http://aub.org.ua> – веб-сайт Асоціації українських банків.
67. <http://bank.gov.ua> – офіційний веб-сайт Національного банку України.
68. <http://mdaufin.org.ua> – веб-сайт кафедри фінансів Миколаївського державного аграрного університету.
69. <http://pidruchniki.ws> – бібліотека українських підручників.
70. <http://portal.rada.gov.ua> – офіційний веб-сайт Верховної Ради України.
71. <http://www.bank.gov.ua/control/bankdict/banks> – довідник банківських установ.
72. <http://www.me.gov.ua> – офіційний веб-сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.
73. <http://www.nbuv.gov.ua> – Національна бібліотека ім. В.І. Вернадського.
74. <http://www.nssmc.gov.ua> – офіційний веб-сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку.
75. <http://www.ukrbanks.info> – все про банки в Україні.
76. <http://www.ukrstat.gov.ua> – офіційний веб-сайт Державної служби статистики.
77. <http://www.unia.com.ua> – веб-сайт Української Національної Іпотечної Асоціації.

Робочу програму склала:
асистент кафедри фінансів

Т.О. Чайка